

NATIONALE W. N. KARAZIN-UNIVERSITÄT CHARKIW
FAKULTÄT FÜR GESCHICHTE

LEHR- UND FORSCHUNGS LABOR
DER GERMANISCH-SLAWISCHEN ARCHÄOLOGISCHEN EXPEDITION

Ostrogothica-Serie: Bände

Band 3

Inter Orientem et Occidentem

Sammelband
zum 65. Geburtstag von Frau Doktor Erdmute Schultze
und
20 Jahre der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition

Herausgegeben von
Michail Ljubičev und Kyrylo Myzgin

Charkiw – 2020

Gutachter:

Prof., Dokt. ist. nauk **R. V. Terpilovskij** – Leiter des Lehrstuhls für Archäologie und Museumwesen der Kyjiwer Nationalen Taras Ševčenko-Universität.

Wissenschaftliches Komitee

Ostrogothica-Serie: Bände:

Dr. **Vadzim Beljavez** (Minsk)
Prof. Dr. hab. **Matthias Becker** (Halle/Saale)
dr. **Audronė Bliujienė** (Klaipėda)
dr. hab. **Michel Kazanski** (Paris)
dr. hab. **Eduard Droberjar** (Nitra)
dr. **Balázs Komoróczy** (Brno)
prof. dr. hab. **Bartosz Kontny** (Warszawa)
Dr. ist. nauk **Boris Magomedov** (Kiiv)
Dr. ist. nauk **Andrej Oblomskij** (Moskau)
dr. **Vlad Vornic** (Chişinău)

Redaktionsbeirat

Ostrogothica-Serie: Bände:

Prof., Dokt. ist. nauk **Michail Ljubičev**
(*Herausgeber*)
Dr. **Erdmute Schultze**
Dr. **Kyrylo Myzgin**
Doz., Kand. ist. nauk **Sergej Litovčenko**
Mgr. **Vladislav Ščepačenko**
(*Chefsekretär*)

*Zum Druck durch den Beschluss des Senats der Charkiwer Nationalen
W. N. Karasin-Universität empfohlen (Protokoll Nr. 15 vom 26. Oktober 2020)*

I – 63 **Inter Orientem et Occidentem:** Sammelband zum 65. Geburtstag von Dr. Erdmute Schultze und dem 20. Jubiläum der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition Band 3 / Hrsg. v. M. Ljubičev, K. Myzgin. – Charkiw: KhNU imeni W. N. Karasina, 2020. – 622 S. – (Ostrogothica-Serie: Bände).
ISBN

Dieser Sammelband ist dem 65. Geburtstag der bekannten deutschen Archäologin Dr. Erdmute Schultze gewidmet, die seit vielen Jahren Altertümer Osteuropas erforscht, sowie auch dem 20. Jubiläum der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition der Charkiwer Nationalen W. N. Karasin-Universität. Der Band enthält Beiträge, die unterschiedliche archäologische Fragestellungen der spätrömischen Kaiserzeit und Anfang der Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa thematisieren.

Der Sammelband richtet sich an Fachleute, Studentinnen und alle, die sich für Vergangenheit interessieren.

Bei der Umschlaggestaltung wurden ein Fragment der Nordeuropa-Karte des XVI. Jhs. Carta Marina von Olaf Magnus (© Uppsala University Library) sowie Zeichnungen der Gefäße aus dem Grab 117 Wojtenki, Walki Bezirk, Charkiw Gebiet verwendet (© GSAE KhNU).

UDK 904:666.3/.7 (4-11) (063)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА ЛАБОРАТОРІЯ
ГЕРМАНО-СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ

Серія «Остроготика»

Том 3

Між Сходом та Заходом (Inter Orientem et Occidentem)

Ювілейна збірка
до 65-річчя з дня народження доктора Ермута Шультце
та
20-річчя Германо-Слов'янської археологічної експедиції

*За редакцією
Михайла Любичева та Кирила Мизгіна*

Харків – 2020

УДК 904:666.3/.7 (4-11) (063)

Серія заснована 2009 року

Рецензент

проф., д.і.н. **Р. В. Терпиловський** – завідувач кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий комітет серії «Остроготика»:

докт. **Вадім Беявець** (Мінськ)
проф. докт. габ. **Маттіас Беккер** (Галле)
докт. **Аудроне Блюсне** (Клайпеда)
докт. габ. **Мішель Казанський** (Париж)
докт. габ. **Едуард Дроберйяр** (Нітра)
докт. **Балас Коморочи** (Брно)
проф. докт. габ. **Бартош Контни** (Варшава)
докт. іст. наук. **Борис Магомедов** (Київ)
докт. іст. наук. **Андрій Обломський** (Москва)
докт. **Влад Ворнік** (Кишинів)

Редакційна колегія серії «Остроготика»:

проф., докт. іст. наук. **Михайло Любичев**
(головний редактор)
докт. **Ердмута Шультце**
докт. **Кирило Мизгін**
доц., канд. іст. наук. **Сергій Літовченко**
мгр. **Володислав Щепаченко**
(відповідальний секретар)

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 15 від 26 жовтня 2020 року)

Між Сходом та Заходом (= Inter Orientem et Occidentem) : Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ердмута Шультце та 20-річчя Германно-Слов'янської археологічної експедиції. Т 3 / за ред. М. Любичева, К. В. Мизгіна. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 622 с. – (Сер. «Остроготика»). ISBN

Збірник статей присвячений 65-річчю відомого німецького археолога, доктора Ердмута Шультце, яка багато років досліджувала старожитності Східної Європи, а також 20-річчю Германно-Слов'янської археологічної експедиції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Колективна праця містить статті, що торкаються різних проблем археології пізньоримського часу та початку доби Великого переселення народів у Центральній і Східній Європі.

Для фахівців, студентів і всіх, хто цікавиться минулим.

Воформленні обкладинки використано: фрагмент карти Північної Європи XVI ст. Олафа Магнуса Carta Marina (© Uppsala University Library) та малюнки посудин з поховання 117 могильника Війтенки, Валківський р-н, Харківська область (© ГСАЕ ХНУ)

УДК 904:666.3/.7 (4-11) (063)

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени В. Н. КАРАЗИНА
ИСТОРИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ
ГЕРМАНО-СЛАВЯНСКОЙ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ

Серия «Остроготика»

Том 3

Между Востоком и Западом **(Inter Orientem et Occidentem)**

Сборник статей
к 65-летию доктора Эрдмута Шульце
и
20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции

Под редакцией
Михаила Любичева и Кирилла Мызгина

Харьков – 2020

УДК 904:666.3/7 (4-11) (063)

Серия основана в 2009 году

Рецензент:

проф., д.и.н. **Р. В. Терпиловский** – заведующий кафедрой археологии и музееведения Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный комитет серии «Остроготика»:

докт. **Вадим Белявец** (Минск)
проф. докт. хаб. **Маттиас Беккер** (Галле)
докт. **Аудроне Блюэне** (Клайпеда)
докт. хаб. **Мишель Казанский** (Париж)
докт. хаб. **Эдуард Дроберъяр** (Нитра)
докт. **Балас Коморочи** (Брно)
проф. докт. хаб. **Бартош Контны** (Варшава)
докт. ист.наук **Борис Магомедов** (Киев)
докт. ист.наук **Андрей Обломский** (Москва)
докт. **Влад Ворник** (Кишинев)

Редакционная коллегия серии «Остроготика»:

проф., докт. ист.наук **Михаил Любичев**
(главный редактор)
докт. **Эрдмута Шультце**
докт. **Кирилл Мызгин**
доц., канд. ист. наук. **Сергей Литовченко**
мгр. **Владислав Щепаченко**
(ответственный секретарь)

Утверждено к печати решением Ученого совета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (протокол № 15 от 26 октября 2020 г.)

Между Востоком и Западом (= Inter Orientem et Occidentem) : Сборник статей к 65-летию доктора Эрдмута Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции : в 3-х т. Том 3 / под ред. М. В. Любичева, К. В. Мызгина. – Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2020. – 622 с. (Серия «Остроготика»).

ISBN

Сборник статей посвящен 65-летию известного немецкого археолога доктора Эрдмута Шультце, много лет исследовавшей древности Восточной Европы, а также 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Коллективный труд содержит статьи, затрагивающие различные проблемы археологии позднеримского времени и начала Великого переселения народов в Центральной и Восточной Европе.

Для специалистов, студентов и всех интересующихся прошлым.

В оформлении обложки использованы: фрагмент карты Северной Европы XVI в. Олафа Магнуса Carta Marina (© Uppsala University Library); рисунки сосудов из погребения 117 могильника Войтенки, Валковский р-н, Харьковская область (© ГСАЭ ХНУ)

УДК 904:666.3/7 (4-11) (063)

ISBN 978-966-285-666-8

© УИЛ ГСАЭ ХНУ имени В. Н. Каразина
© Авторы статей

ОТ РЕДАКТОРОВ

Имеем большую честь вручить в Ваши руки сборник научных трудов „Inter Orientem et Occidentem“ («Между Востоком и Западом»), который является третьим томом „Ostrogothica-Serie: Bände“. Отметим, что название для этого сборника выбрано не случайно, ведь он посвящен двум очень тесно связанным датам: 65-летию со дня рождения доктора Эрдумте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Большой отрезок многолетней научной деятельности доктора Шультце, представителя Запада, западноевропейской археологии, связан с работой на Востоке, с выполнением совместных проектов с восточноевропейскими коллегами, прежде всего с Германо-Славянской археологической экспедицией. В свою очередь экспедиция достигла современного уровня развития благодаря работе именно с доктором Эрдумте Шультце, принятию в основу своей работы парадигмы западноевропейской, прежде всего немецкой археологии. Творческое соединение Запада и Востока принесло свои прекрасные плоды. Да и тематика нашей работы также являет собой соединение Запада и Востока в виде исследования археологических свидетельств, отражающих движение германцев из Готискандзы в страну Ойум и образование в ней державы Германариха. Сборник открывают материалы, посвященные юбилею доктора Эрдумте Шультце и 20-летию Германо-Славянской археологической экспедиции. В его первой части размещены научные публикации, связанные с проблемами археологии Центральной и Восточной Европы римского времени – эпохи Великого переселения народов. Она содержит разделы «Погребальный обряд Барбарикума римского времени», «Памятники Барбарикума римского времени: новые исследования», «Элементы костюма Барбарикума римского времени – эпохи Великого переселения народов», «Барбарикум римского времени: вопросы хронологии», «Археология, антропология, технологии», «История археологии. Письменные свидетельства и археологические источники». Вторая часть содержит материалы, посвященные изучению археологического комплекса Войтенки и его микрорегиона.

Основой сборника явились статьи участников семинара «Проблемы археологии Центральной и Восточной Европы римского времени – начала эпохи Великого переселения народов», проведенного 12-15 сентября 2019 г. к 20-летию экспедиции. Другие статьи были присланы нашими коллегами к юбилею доктора Эрдумте Шультце. Последний блок посвящен семинару. Кроме статьи о работе семинара, мы решили еще раз обратить внимание на место его проведения – усадьбу Натальевка, а так же рассказать о меценатской поддержке хозяина усадьбы П. И. Хари-тоненко археологических исследований и форумов в начале XX века. Нам кажется очень важным не только своим присутствием, но и словом поддержать эту жемчужину архитектуры и садово-паркового искусства Харьковщины, которая сейчас как никогда нуждается в реставрации и сохранении.

Настоящий сборник для нас является знаковым и по другой причине. Он продолжает нашу более чем десятилетнюю издательскую деятельность. Первый сборник научных работ „Ostrogothica“, положивший начало „Ostrogothica-Serie: Bände“, вышел в сентябре 2009 года, в канун десятилетия экспедиции. Затем, в 2011 году, вышел первый выпуск нашей «малой» серии. В этих сборниках («тетрадах») «Ostrogothica-Serie: Hefte» мы публикуем материалы международных научных полевых семинаров, проведенных на базе нашей экспедиции возле с. Войтенки Валковского района Харьковской области. Так, первая тетрадь (2011) была посвящена материалам семинаров 2009 и 2010 гг.; вторая включала материалы семинара «Производство керамики в Восточной Европе: позднеримское время – раннее средневековье – Новое время» (17-19 сентября 2012 г.); в третьей опубликованы материалы семинара «Хронология и монетные находки позднеримского времени и эпохи Великого переселения народов. Актуальные археологические исследования в Центральной и Восточной Европе» (15-17 сентября 2016 г.). Наконец, в 2019 году в рамках „Ostrogothica-Serie: Bände“ вышла двухтомная монография М. В. Любичева «Ранняя история днепро-донецкой лесостепи I-V веков».

Таким образом, за десять лет в нашей экспедиции, ее Учебно-исследовательской лаборатории оформились две серии собственных изданий, в которых публикуются работы сотрудников экспедиции и наших коллег из разных стран по археологии римского времени – эпохи Великого переселения народов Центральной и Восточной Европы.

В конце мы бы хотели поблагодарить всех, кто помогал нам в появлении настоящего сборника.

*Харьков–Варшава,
15 августа 2020 г.*

VON HERAUSGEBERN

Wir haben die große Ehre, Ihnen den Sammelband wissenschaftlicher Studien „Inter Orientem et Occidentem“ („Zwischen West und Ost“) in die Hand zu geben, den dritten in der „Ostrogothica-Serie: Bände“. Der Titel für diesen Sammelband wurde keinesfalls zufällig gewählt, er widmet sich nämlich zwei sehr eng miteinander verbundenen Daten: dem 65. Geburtstag von Dr. Erdmute Schultze und dem 20. Jahrestag der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition der Charkiwer Nationalen V.-N. Karazin-Universität. Einen großen Teil ihrer langjährigen Forschungstätigkeit hat Dr. Erdmute Schultze als Vertreterin des Westens, der westeuropäischen Archäologie, ihrer Arbeit im Osten gewidmet, und zwar den gemeinsamen Projekten mit osteuropäischen Kolleginnen, vor allem mit der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition. Dank der Zusammenarbeit mit Dr. Erdmute Schultze hat die Expedition das moderne Entwicklungsniveau erreicht, wobei das Paradigma der westeuropäischen, vor allem der deutschen, Archäologie als Grundlage für ihre Arbeit übernommen wurde. Die kreative Kombination von West und Ost hat wunderbare Ergebnisse gebracht. Die Thematik unseres Sammelbandes stellt auch eine Kombination von Westen und Osten dar, in Form einer Untersuchung der archäologischen Beweise, die die Bewegung der Germanen von Gothiskandza ins Land Oium und die Bildung des Ermanarich-Reiches darin widerspiegeln. Der Sammelband beginnt mit Materialien zum Jubiläum von Dr. Erdmute Schultze und zum 20. Jahrestag der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition. Der erste Teil enthält die wissenschaftlichen Veröffentlichungen zu den Problemen der Archäologie der Späten Römischen Kaiserzeit–Anfang der Völkerwanderungszeit in Zentral- und Osteuropa. Er enthält die Kapitel „Grabsitten im Barbaricum während der Römischen Kaiserzeit“, „Fundorte der Römischen Kaiserzeit im Barbaricum: Neue Forschungen Trachtzubehör im Barbaricum während der Römischen Kaiserzeit – Völkerwanderungszeit“, „Barbaricum der Römischen Kaiserzeit: Fragen der Chronologie“, „Archäologie, Anthropologie und Technologie“, „Geschichte der Archäologie. Schriftliche Zeugnisse und archäologische Quellen“. Der zweite Teil enthält die Beiträge, die die Erforschung des archäologischen Komplexes Vojtenki und seiner Mikroregion thematisieren.

Der Sammelband beinhaltet die Beiträge der Teilnehmerinnen des Seminars „Probleme der Archäologie von Zentral- und Osteuropa der Römischen Kaiserzeit – Anfang der Völkerwanderungszeit“, das am 12.-15. September 2019 zum 20. Jahrestag der Expedition stattgefunden hat. Weitere Artikel wurden von unseren Kolleginnen zum Jubiläum von Dr. Erdmute Schultze eingereicht. Der letzte Block ist dem Seminar selbst gewidmet. Neben dem Artikel über die Arbeit des Seminars haben wir beschlossen, auf den Tagungsort selbst, das Gut Nataljivka, aufmerksam zu machen sowie auf seinen Gutsbesitzer, P. I. Charitonenko, der archäologische Forschungen und Tagungen Anfang des 20. Jahrhunderts als Mäzen gefördert hat. Es scheint uns sehr wichtig, nicht nur durch unsere Präsenz, sondern auch durch unsere Texte diese Perle der Architektur und Gartenkunst der Region Charkiw zu unterstützen, die heute mehr denn je restauriert und erhalten werden muss.

Dieser Sammelband hat für uns eine besondere Bedeutung auch aus einem anderen Grund. Er setzt unsere mehr als zehnjährige Verlagstätigkeit fort. Der erste Sammelband „Ostrogothica“, der den Grundstein für die „Ostrogothica-Serie: Bände“ legte, wurde im September 2009 am Vorabend des zehnten Jahrestages der Expedition veröffentlicht. 2011 erschien dann die erste Ausgabe unserer „kleinen“ Serie. In diesen Sammelbänden („Heften“) der „Ostrogothica-Serie: Hefte“ veröffentlichen wir die Materialien der internationalen wissenschaftlichen Feldseminare, die auf dem Grundstück unserer Expedition in der Nähe des Dorfes Vojtenki des Valki Bezirk, Charkiv Gebiet durchgeführt wurden. So war das erste Heft (2011) den Materialien der Seminare von 2009 und 2010 gewidmet. Das zweite beinhaltete die Materialien des Seminars «Keramikherstellung in Osteuropa: Spätromische Zeit – Frühmittelalter – Neuzeit» (17.-19. September 2012). Im dritten wurden die Materialien des Seminars „Chronologie und Münzfunde der Späten Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit. Aktuelle archäologische Forschungen in Zentral- und Osteuropa“ (15.-17. September 2016)“ publiziert. Schließlich ist 2019 im Rahmen der „Ostrogothica-Serie: Bände“ eine zweibändige Monographie von M. V. Ljubičev „Frühgeschichte der Dnepr-Donce-Waldsteppe im 1.-5. Jahrhundert“ erschienen.

So haben sich in den zehn Jahren unserer Expedition, in ihrem Lehr- und Forschungslabor, zwei Serien unserer eigenen Ausgaben herausgebildet, in denen die Forschungsergebnisse der Mitarbeiterinnen unserer Expedition und unserer Kolleginnen aus verschiedenen Ländern veröffentlicht werden, die sich mit Archäologie der Römischen Kaiserzeit – Völkerwanderungszeit von Zentral- und Osteuropa befassen.

Schließlich möchten wir uns bei allen bedanken, die uns bei der Vorbereitung dieses Sammelbandes geholfen haben.

*Charkiw–Warschau
15. August 2020*

СОДЕРЖАНИЕ

Доктор Эрдумте Шульце (С. ХАНСЕН, Х.-У. ФОСС)	23
Коллега, Учитель, Друг (М. В. ЛЮБИЧЕВ)	28
Список публикаций доктора Эрдумте Шульце (Х.-У. ФОСС, М. ЛЮБИЧЕВ)	34
Двадцать лет Германно-Славянской археологической экспедиции: достижения, проблемы, перспективы (М. ЛЮБИЧЕВ, К. МЫЗГИН, Э. ШУЛЬЦЕ)	39
Список публикаций сотрудников Германно-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, связанных с тематикой ее исследований, совместными научными проектами, вышедших в течении 1999–2019 гг.	51
Список отчетов о полевых исследованиях Германно-Славянской археологической экспедиции в 1999–2019 гг.	59

ЧАСТЬ I. Проблемы археологии Центральной и Восточной Европы римского времени – начала эпохи Великого переселения народов

Погребальный обряд Барбарикума римского времени

CIEŚLIŃSKI A. Rostolty type or Rostolty horizon? Some remarks on the Wielbark culture barrows from Eastern Poland	62
РУСНАК В. В. Ингумации со скорченным положением костяка на могильниках черняховской культуры	80

Памятники Барбарикума римского времени: новые исследования

ВОРОНЦОВ А. М., СТОЛЯРОВ Е. В. Поселение Супруты 6 (середина III–IV вв.) на верхней Оке ..	109
ДІДЕНКО С. В., МАГОМЕДОВ Б. В. Роботи на черняхівському могильнику Журавка 2 в Черкаській обл.	131
МАГОМЕДОВ Б. В., ДІДЕНКО С. В. Дослідження черняхівського могильника Легедзине у 2019 р.	139
ОНИЩУК Я. І. Деякі підсумки досліджень могильника римського часу Карів-І у Західному Побужжі	143
РАДЮШ О. А. Раскопки усадьбы 3 на поселении черняховской культуры Пены (пос. им. К. Либкнехта) в Курчатовском районе Курской области	164
РЕЙДА Р. М., ГЕЙКО А. В., САПЕГІН С. В. Поховання 50 з набором для добування вогню із Шишацького могильника	186
РОДИНKOBA В. Е., КИСЕЛЕВ Д. И. Моделирование и пространственный анализ культурного слоя поселения Куриловка 2 (Курская область, Россия)	196

Элементы костюма Барбарикума римского времени – эпохи Великого переселения народов

ГАВРИТУХИН И. О., ШВЫРЁВ А. Д. Новые данные о фибулах подгруппы Левице – Токари в свете находок с Дона	207
ПЕТРАУСКАС О. В. Шарнірні пряжки черняхівської культури (за матеріалами пам'яток України)	237

Барбарикум римского времени: вопросы хронологии

ОБЛОМСКИЙ А. М. Хронология памятников типа Каширка-Седелки на Дону и некоторые проблемы их изучения	270
СИМОНЕНКО А. В., СИКОЗА Д. Н. <i>Terminus ante quem</i> позднескифской культуры Нижнего Днепра	288

Археология, антропология, технологии

НАДВІРНЯК О., ПОГОРІЛЕЦЬ О. Особливості елементного складу металу комплексу сестерціїв з об'єкту пізньоримського часу Перегінка (Балакирі) 2	302
РУДИЧ Т. О. Пізньоскіфський та сарматський компоненти у складі черняхівської культури. Антропологічний аспект	312
РУМЯНЦЕВА О. С., ЛЮБИЧЕВ М. В., ПЕТРАУСКАС О. В., ТРИФОНОВ А. А., ХАНИН Д. А., ЧЕРВЯКОВСКАЯ М. В. Цветное стекло с памятников черняховской культуры и технологические традиции провинциально-римских стеклоделов	324

История археологии. Письменные свидетельства и археологические источники

СКИРДА В. В. Початок вивчення старожитностей римської доби на Слобожанщині (XIX – перш. пол. XX ст.)	352
ДЗИГОВСКИЙ А. Н. Некоторые замечания относительно событий третьей четверти IV в. н. э. в Буджаке	361

ЧАСТЬ II. Археологический комплекс Войтенки и его микрорегион

БОНДАРЬ К. М., ДИДЕНКО С. В. Высокоточная магнитометрия могильника Войтенки 1 и ее археологическая информативность	370
ГОГУНСКАЯ В. К., КУЩ Н. Н., ЖИГАЛОВА Е. Е., ГОРБАТЕНКО В. П. Жертвенная пища в погребениях могильника черняховской культуры Войтенки 1 (по материалам раскопок 2005–2017 гг.)	386
ДИДЕНКО С. В. Позднеантичная керамика археологического комплекса Войтенки 1 (исследования 1975, 2004–2010 гг.)	425
КОДАЦКИЙ С. В., МЫЗГИН К. В. От Траяна до Септимия Севера: новый клад римских денариев из окрестностей села Буряковое в Харьковской области	465
ЛЮБИЧЕВ М. В., БУГАЙ А. Н., ШУЛЬТЦЕ Э. Естественно-научные исследования металлических изделий позднеимперского времени: первые результаты анализа находок из Войтенков (Восточная Украина)	479
МАМЧУР Б., КОЗАК О. Зубні захворювання та маркери стресу у мешканців поселення Війтенки	502
МЫЗГИН К. В., ФИЛАТОВ Д. А. Поселение позднеимперского времени у с. Огульцы	514
ЩЕПАЧЕНКО В. И. Вторая жизнь древних предметов. О повторном использовании носителями черняховской культуры артефактов предшествующих эпох	564

Международный научный семинар

Международный научный семинар «Проблемы археологии Центральной и Восточной Европы римского времени – начала эпохи Великого переселения народов» (12-15 сентября 2019 г.) (М. В. ЛЮБИЧЕВ)	591
ГЕЛЛА Е. И. Усадьба Натальевка: между Западом и Востоком	596
СКИРДА И. Н. П. И. Харитоненко: меценатская помощь в подготовке и проведении XII Археологического съезда	611
Список сокращений	615
Информация об авторах	617

INHALT

Dr. phil. Erdmute Schultze (S. HANSEN, H.-U. VOSS)	18
Kollegin, Lehrerin, Freundin (M. V. LJUBIČEV)	30
Schriftenverzeichnis von Dr. Erdmute Schultze (H.-U. VOSS, M. LJUBIČEV)	34
Zwanzig Jahre der Germanisch-Slawischen Archäologischen Expedition: Erfolge, Probleme, Perspektiven (M. LJUBIČEV, K. MYZGIN, E. SCHULTZE)	39
Schriftenverzeichnis der Mitarbeiterinnen der Germanisch-Slawischen Archäologischen Expedition der Nationalen V. N. Karazin-Universität Charkiw, die mit ihren Forschungsthemen, Gemeinschaftsprojekten verbunden sind und 1999–2019 veröffentlicht wurden	51
Verzeichnis der Berichte zu den Feldforschungen der Germanisch-Slawischen Archäologischen Expedition 1999–2019	59

TEIL I. Probleme der Archäologie der Späten Römischen Kaiserzeit – Anfang der Völkerwanderungszeit in Zentral- und Osteuropa

Grabsitten im Barbaricum Während der Römischen Kaiserzeit

CIEŚLIŃSKI A. Rostolty type or Rostolty horizon? Some remarks on the Wielbark culture barrows from eastern Poland	62
RUSNAK V. V. Körperbestattungen mit Hockenposition der Skelette auf den Gräberfeldern der Černjachov-Kultur	80

Fundorte der Römischen Kaiserzeit im Barbaricum: Neue Forschungen

VORONCOV A. M., STOLJAROV E. V. Die Siedlung Supruty 6 (Mitte 3.–4. Jh.) an der oberen Oka	109
DIDENKO S. V., MAGOMEDOV B. V. Arbeiten auf dem Gräberfeld der Černjachov-Kultur Žuravka 2 im Gebiet Čerkasy	131
MAGOMEDOV B. V., DIDENKO S. V. Untersuchung des Gräberfelds der Černjachov-Kultur in Legedzino 2019	139
ONISČUK J. I. Einige Ergebnisse der Erforschung des Gräberfeldes der Römischen Kaiserzeit Kariv-I im Gebiet des Westlichen Bugs	143
RADJUŠ O. A. Ausgrabungen von Hof 3 in der Siedlung der Černjachov-Kultur Peny, Dorf K. Liebknecht (Russland)	164
REJDA R. N., GEJKO A. V., SAPEGIN S. V. Grab 50 aus dem Gräberfeld Šišaki mit einem Inventar zum Feuermachen	186
RODINKOVA V. E., KISELEV D. I. Modellierung und räumliche Analyse der Kulturschicht auf der Siedlung Kurilovka 2 (Kursker Gebiet, Russland)	196

Trachtzubehör im Barbaricum Während der Römischen Kaiserzeit – Völkerwanderungszeit

GAVRITUHIN I. O., SCHVYREV A. D. Neue Daten zu den Fibeln der Untergruppe Levice-Tokari im Licht der Funde vom Don	207
PETRAUSKAS O. V. Scharnierschnallen der Černjachov-Kultur (nach den Materialien der ukrainischen Fundorte)	237

Петраускас О. В.

ШАРНІРНІ ПРЯЖКИ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ)

Petrauskas O. V.

SCHARNIERSCHNALLEN DER ČERNJACHIV-KULTUR (NACH DEN MATERIALIEN DER UKRAINISCHEN FUNDORTE)

Der Artikel beschreibt die Scharnierschnallen der Černjachiv-Kultur, die in der Literatur hauptsächlich als zweiteilig definiert sind. Durch die Form des Rahmens können drei Haupttypen solcher Schnallen unterschieden werden: peltaartige (Typ 1), omegaartige (Typ 2) und D-förmige (Typ 3). Für jeden Typ ist es möglich, Abarten nach der Form der Zunge und der Größe des Rahmens zu unterscheiden (Tab. 1, 2, 4). Auf der Grundlage geschlossener Komplexe der Černjachiv-Kultur werden die Scharnierschnallen vom Typ 1 in die Stufe C_{1b} datiert; Typ 2 in Stufe C₂; Typ 3 in die Stufe C₂ und den Beginn von C₃ (Tab. 3). Die vorgeschlagenen Daten geben die Zeit der größten Verwendung bestimmter Typen an, was einen längeren Zeitabschnitt ihrer Existenz nicht ausschließt. Das Verbreitungsgebiet der Scharnierschnallen ist im Allgemeinen die Waldsteppe zwischen Dnepr und Dnestr. Die Kartierung der verschiedenen Typen kann die Stadien des Vorstoßes der nordwestlichen Bevölkerung innerhalb der Grenzen der Černjachiv-Kultur widerspiegeln (Karte 1).

Schlagworte: Černjachiv-Kultur; Späte Römische Kaiserzeit; Riemenzubehör; Schnalle

Ключові слова: черняхівська культура, ранній пізньоримський час, поясна гарнітура, пряжки

Пряжки, як археологічні рештки ремінних гарнітур різного призначення (побутовий та військовий одяг, сумки, кінське спорядження тощо) мають особливе значення для вивчення стародавніх суспільств. Важливим є сам виріб (морфологія, датування територія поширення), його безпосереднє функціональне призначення (спосіб використання) та його можливості для відновлення різних історичних процесів (соціальний та майновий статус, міжкультурний обмін тощо).

Для черняхівської культури, нажаль, пряжки не стали предметом спеціального дослідження, в тому числі і двочастинні. Як правило, вони залучалися в інших працях, як допоміжний матеріал. Зокрема в серії робіт Р. Мадиди-Легутко, присвячених пряжкам римського часу варварської Європи [Madyda-Legutko 1986; 2001, S. 373-386], або в обширній збірці В. Б. Ковалевської пряжок доби переселення народів та раннього середньовіччя східної Європи [Ковалевская 1979]. Ситуативні типології пряжок для вирішення питань хронології розроблялися під час аналізу конкретних пам'яток

[Ionița 1986, S. 295-351; Никитина 2008, с. 59-63, Petrauskas 2003, S. 224-351], регіонів [Любичев 2011, с. 7-20; Шульце, Любичев 2012, с. 409-463] або певних категорій черняхівської культури [Петраускас 2009, с. 186-215]. Окремо слід згадати дисертацію Є. Л. Гороховського, яка, нажаль, поки що видана в тезисному вигляді. Окремий розділ роботи був присвячений саме пряжкам першої половини I тис. н. е. з лісостепової території України [Гороховский 1988а; 1988б]. У дослідженнях О. В. Гопкало пряжки становлять особливий маркер статевого або соціального статусу. Зокрема, за підрахунками дослідниці, пряжки більш притаманні похованням чоловіків. Окрема увага приділена пряжкам як елементам черняхівського одягу – поясні та пряжки від взуття [Гопкало 2011, с. 179-207].

Пряжки, про які йдеться в цій роботі, належать до ранніх етапів черняхівської культури і практично ніколи не розглядалися як окремий предмет досліджень. Це стає особливо актуальним з урахуванням обмеженої кількості хронологічних індикаторів цих етапів. Про-

блема появи культури та ранні етапи її формування безумовно залишаються одними з найбільш важливих та гостро дискусійних. Певні можливості для цього надають і т. зв. двочастинні пряжки, які дозволять висвітлити окремі питання хронології, напрямки та характер міжкультурних контактів, соціальні та історичні процеси під час формування черняхівської культури.

Поділ пряжок за складом елементів та/або конструкцією на одно- та двочастинні є досить умовним і в жодній із робіт немає чіткого визначення критеріїв такого поділу. Для пряжок римського часу можливо розрізняти наступні основні елементи: рамка, язичок, обойма та вісь. Як допоміжні можна вважати: фіксатори на кінцях вісі, цвяшки для кріплення пластин обойм, декоративні деталі (вставки на обоймах, накладки на рамку або язичок тощо).

Пряжки, про які мова йтиметься далі, зазвичай визначають як двочастинні, також іноді використовується термін омего- чи деподібні пряжки. Розгорнутий опис та аналіз пряжок цього типу зроблено за матеріалами центральної та північної Європи, де вони набули масового поширення [Raddatz 1957; Madyda-Legutko 1986]. Згідно з цих розробок і розглядалися пряжки такої конструкції і в черняхівській культурі [Кравченко 1967, с. 110; Гороховский 1988б, с. 16 та ін.]. Основою для виділення в двочастинні конструкції стала наявність вісі, яка розглядалася як частина рамки. Проте, вісь є окремим елементом який поєднує рамку з язичком та обоймою. Крім того, навіть за формальними ознаками «комплектні» конструкції пряжок мають три-чотири основних елементи: рамку, язичок, вісь та обойму. І звісно, що сюди не враховані допоміжні елементи – заклепки, фіксатори тощо. Отже, в цій роботі я пропоную визначати цю категорію пряжок як *шарнірні*. Наявність петель та вісі, як зв'язуючої конструкції (шарнір) між частинами пряжки є обов'язковим елементом цієї групи. До складу конструкцій шарнірних пряжок можуть входити мінімум від двох (рамка, вісь) до семи і більше елементів/частин (рамка, язичок, обойма, вісь, фіксатори вісі, цвяшки кріплення обойми, накладки). Також, це дозволяє досить чітко відрізняти цю категорію від іншого великого масиву пряжок черняхівської культури, яку визначають як «одночастинні» [Гороховский

1988а, с. 35]¹. У зв'язку з проблемою загальної класифікації пряжок черняхівської культури слід згадати ще одну конструкцію пряжок, яка не вкладається в традиційну схему. Мова йде про так звані біовальні пряжки, які сполучають і рамку і обойму особливої форми в одне ціле. У цьому випадку було би виправданим саме їх називати двочастинними. Отже такого поділу пряжок черняхівської культури на групи пропонується дотримуватись в цій роботі: шарнірні, одночастинні та двочастинні (Табл. 1: А). Окремий різновид в кожній з груп можуть складати так звані суцільні пряжки. Мається на увазі коли певна форма шарнірних пряжок виготовлялась суцільною конструкцією. Для прикладу можливо навести прямокутну пряжку з поховання 1-1963 в Косановому (Табл. 2: 1), яка могла бути копією пряжок типів 3 або 16 групи G за Р. Мадидой-Легутко [Madyda-Legutko 1986, Taf. 13, 14]². Випадки особливого виконання шарнірних та одночастинних пряжок в черняхівській культурі не поодинокі і вони заслуговують на окреме дослідження в силу культурних та технологічних особливостей цих форм³.

Джерельну базу даної статті склали 35 екземплярів шарнірних пряжок, які походять із 20 пунктів черняхівської культури. За умовами походження та відповідно і за ступенем інформативності цей банк даних можливо розподілити на наступні категорії: випадкові знахідки, так звані «колекції» та закриті комплекси⁴. Детальний опис пряжок, їх археологічний контекст та джерело інформації подається в Додатку 1. Основний недолік сучасного банку даних,

¹ З тих же формальних ознак для мінімальної конструкції пряжки необхідна рамка та язичок, то і тут відбувається порушення.

² Р. Мадидо-Легутко виділила таку форму в окремий тип 32, групи G двочастинних пряжок з суцільною обоймою [Madyda-Legutko 1986, S. 52]. У даному випадку я так само зараховую дану пряжку до групи шарнірних пряжок.

³ Найбільша їх кількість зараз відома для пряжок типу «Келлер А»: Раківець, Велика Бугаївка, Августинівка тощо [Петраускас 2009, с. 192, рис. 6]. Час їх появи припадає ймовірно на початок IV ст. Мені доводилося вже писати, що подібні суцільні конструкції (литі) мають сарматські пряжки. Не виключено, що поява пряжок виконаних в «сарматських» технологічних традиціях за центральноєвропейськими зразками є відображенням певного симбіозу германського та сарматського компонентів в черняхівській культурі [Петраускас 2009, с. 192-193].

⁴ Більш детально про поділ знахідок на такі категорії: Petrauskas (в друці).

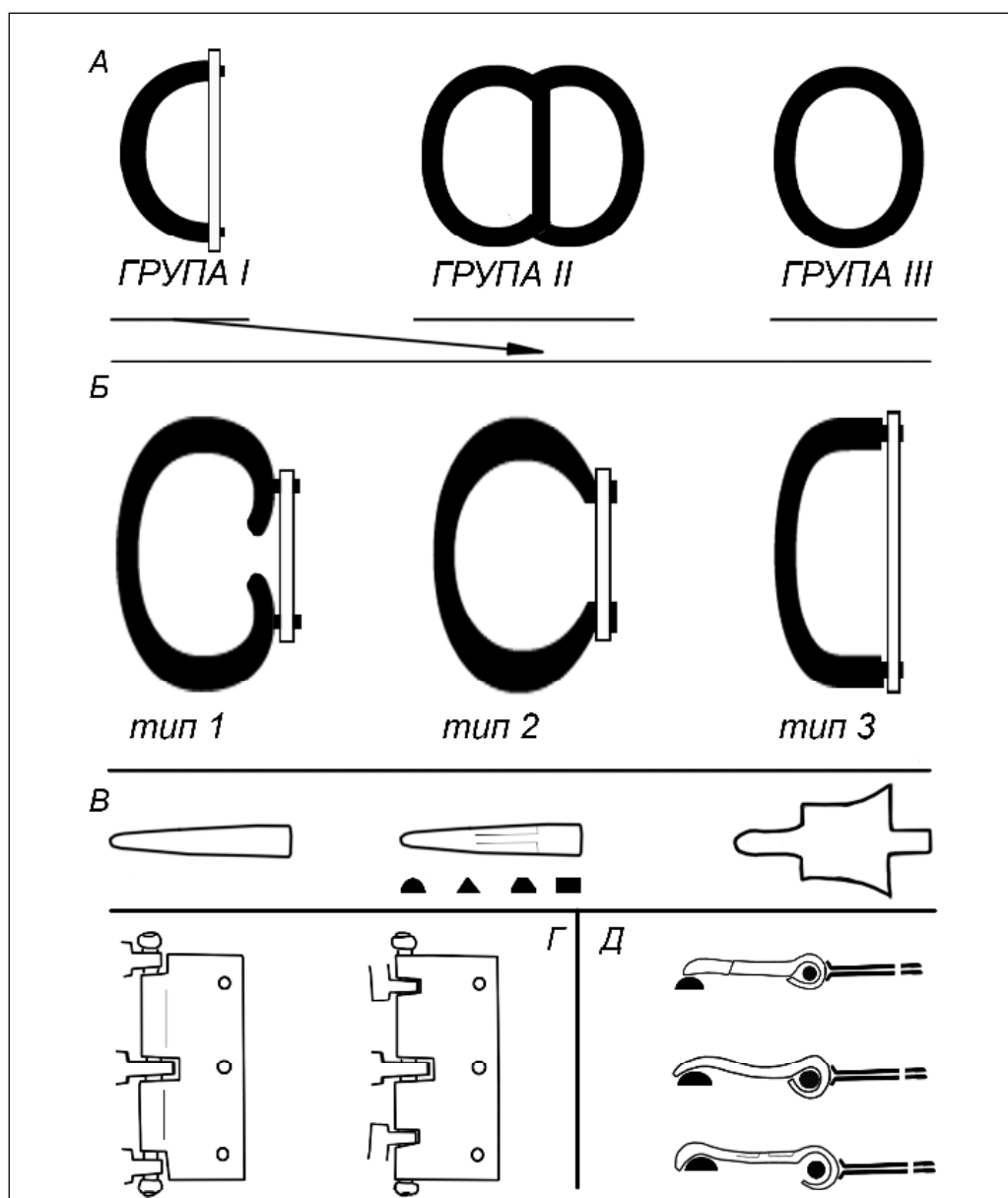

Табл. 1. Групи пряжок черняхівської культури: шарнірні, двочастинні та одностинні (А). Деякі особливості форм основних елементів шарнірних пряжок: форми рамок (Б), конструкції та перетин язичків (В), конструкції обойм (Г) та профіль язичка (Д).

на мій погляд, полягає в обмеженій кількості закритих комплексів. Це проблема не тільки правильного визначення хронології конкретної речі (в даному випадку пряжки), а й побудови відносної хронології ранніх етапів черняхівської культури. Для порівняльної характеристики в роботі залучені шарнірні пряжки інших культурних груп південно-східної Європи.

Із тих знахідок шарнірних пряжок, які пов'язані з черняхівською культурою за формою рамки можливо розрізняти *три основних типи*: пельтоподібні, омегоподібні або деподіб-

ні (Табл. 1: Б). Бруски рамок можуть бути без додаткової обробки (гладкі) або з обробленими гранями та площинами (фацетовані, прикрашені нарізками або вибірками). Також і інші елементи є важливими для опису та класифікації параметрів шарнірних пряжок. Язички можливо поділяти на прості та ускладнені форми (Табл. 1: В). Прості язички, зазвичай, мають рівну витягнуту конфігурацію з дещо ширшою основою та звуженим закінченням. Важливою ознакою для простих язичків, так само як і для рамок, є наявність або відсутність додаткової обробки бруска –

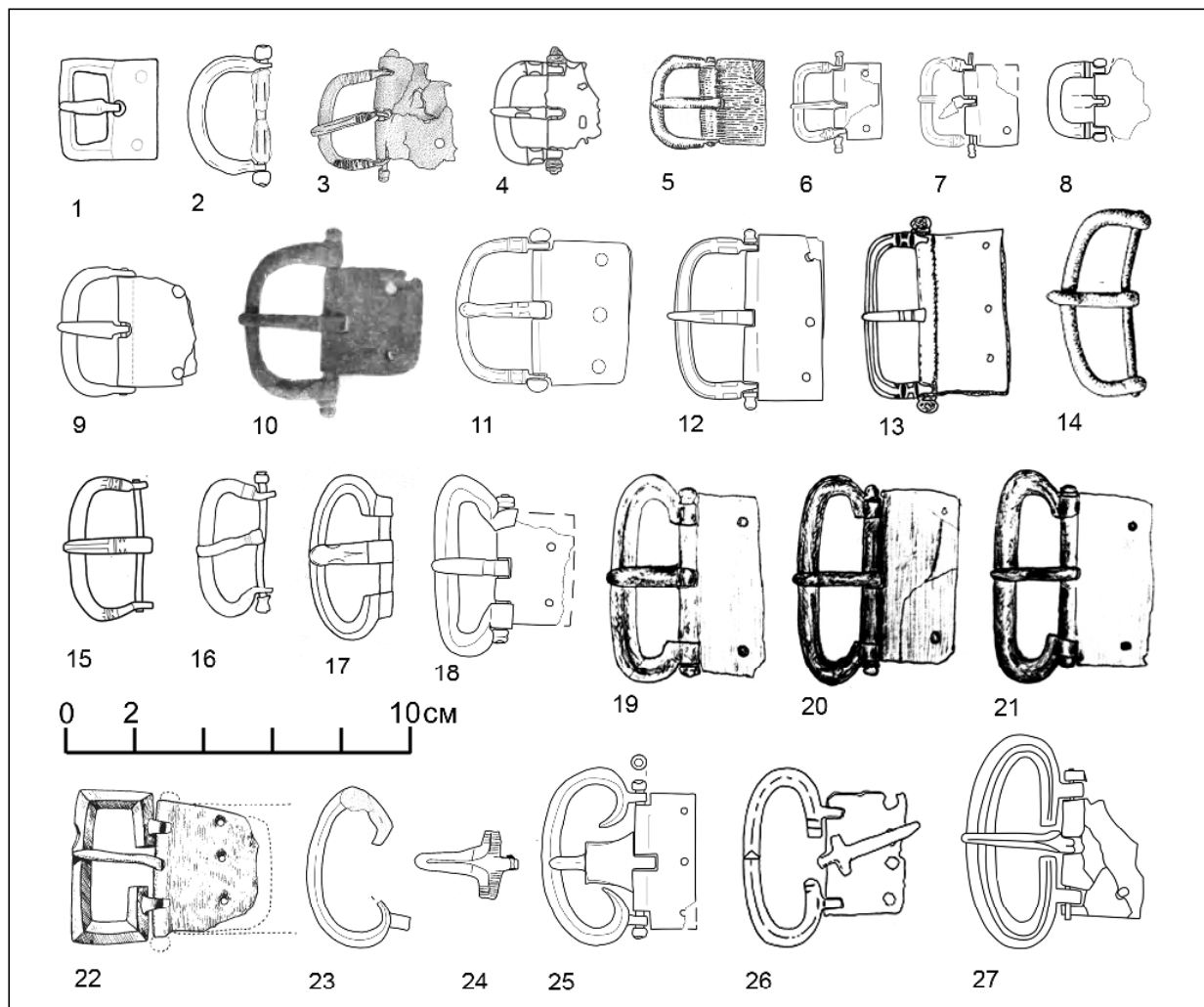

Табл. 2. Пряжки черняхівської культури групи I (шарнірні). Обрані зразки різних типів: тип 1, пельтоподібні (22–27); тип 2, омегоподібні (15–21); тип 3, деподібні (1–14).

1 – Косанове-1-1963; 2 – Уманський район; 3 – Зеленька; 4 – Чернелів-Руський, пох. 48; 5 – Привольне, к/ш; 6–7 – Селище; 8 – Оселівка, пох. 78; 9 – Чернелів-Руський, пох. 148; 10 – Новоолександрівка, к/ш; 11 – Баламутівка, комплекс 2; 12 – Городниця; 13 – Ружичанка, пох. 44; 14 – Романківці, пох. 36; 15 – Селище, комплекс 3; 16 – Косанове, к/ш; 17 – Завадівка, пох. 5; 18 – Житомирська область; 19–21 – Чернелів-Руський, пох. 265; 22 – Ружичанка, пох. 57; 23, 25 – Уманський район; 24 – Чернелів-Руський, пох. 301; 26 – Ружичанка, пох. 1; 27 – Чернелів-Руський, пох. 104.

гладкі або фасетовані. Ускладнені язички, як правило, в основні мають розширення у вигляді щитка, крилець або поперечної перекладини (Табл. 1: В). Повздовжній профіль язичка може бути прямим, прогнутим в основі або над рамкою. Його довжина може сягати середини рамки або її країв, в окремих випадках закінчення може бути загнутим за рамку (Табл. 1: Д). Обойми відомих шарнірних пряжок черняхівської культури мають прямокутну форму з двома або трьома отворами для скріплення. Також є два різновиди пазів для стійок рамки: прорізи зроблені в самій обоймі (т. зв. закриті пази) або пази прорізані з боків обойми (т. зв. вільні) (Табл. 1: Г).

Таким чином, у залежності від форми рамки можливо виділити наступні типи шарнірних пряжок.

Тип 1, ω -подібні або пельтоподібні (Табл. 2: 22–27)⁵. Рамка овальна з незамкненими (вільними) кінцями загнутими всередину.

⁵ Власне, цей знак в фонетиці позначається як «закрита омега», хоча він найбільш точно відповідає формі рамок. Аби уникнути плутанини з наступним типом мною обране визначення, яке використовується для виробів з характерними пельтоподібними контурами. Загнуті кінці рамок цього типу пряжок нагадують подібні завитки. Власне римські пряжки із схожою передньою частиною рамки позначаються пельтоподібні [Костромичев 2011, с. 57 і далі, там і література].

У місці вигину кінців рамки зроблені стійки-петлі для кріплення вісі. Є класичні зразки пельтоподібних рамок – Уманський район, Ружичанка, пох. 1 (Рис. 7; 15: 6, 7, 10, 11). Є різновиди, в яких кінці не так чітко загнуті всередину, а продовжують лінію овалу рамки – Чернелів-Руський, пох. 104 (Рис. 15: 9). Проте, в обох випадках принциповим є те, що петлі для вісі зроблені не на закінченнях рамки, а у вигляді окремих стійок на певній відстані від закінчень. Як особливий різновид пельтоподібної рамки можливо розглядати пряжку з поховання 57 в Ружичанці, яка має прямокутну форму (Табл. 2: 22)⁶. Рамки всіх екземплярів пряжок цього типу не мають додаткової обробки брусків; всі вони гладкі і, як правило, трикутні в перетині. Вісь в більшості випадків виготовлена з бронзи і в одному випадку має кільця-фіксатори (Уманський район). Обойми виконані з двічі зігнутих пластин, які, на відомих нам екземплярах, мають три отвори для скріплення між собою. Звертає увагу спосіб виготовлення обойм пряжок цього типу – три з чотирьох обойм мають закриті прорізи для стійок (Табл. 2: 22, 26, 27) і тільки в одному випадку стійки для вісі вільно охоплюють обойму з боків (Табл. 2: 25).

Пельтоподібні пряжки мають як прості язички, так і язички ускладнених форм – з перекладинами/крильцями або щитками. Ускладнені форми язичків для інших двох типів черняхівських шарнірних пряжок поки не відомі⁷. На цій підставі, попередньо, я відніс і язичок із «крильцями» з Чернеліва, пох. 301 до пряжок цього типу (Табл. 2: 24).

⁶ Прямокутні модифікації рамок ймовірно є особливістю пряжок черняхівської культури. Крім зазначеної вище з Ружичанки, є серія пряжок з прямокутними рамками з групи «біовальних»: Денчень/*Dănceni*; Чернелів-Руський, пох. 116; Раківець, пох. 4; Міхелешень/*Mihălășeni*, пох. 10 та ін. Можливо погодитися із спостереженням О. С. Милашевського про те, що шарнірні та біовальні пряжки «прямокутних» модифікацій у варварських старожитностях Європи не відомі [Милашевський 2014, с. 185 і далі]. Проте, рамка пряжки з поховання 57 дуже схожа на прямокутні рамки пізньоримських військових поясів IV ст. [Bullinger 1960, S. 67, Taf. III: 6; XXVII: 1-3; Sommer 1984, Taf. 13: 5].

⁷ На мою думку, зв'язок ускладнених форм язичка з пельтоподібними рамками досить виразно демонструють центральноевропейські матеріали [Madyda-Legutko 2001, Abb. 1: 1, 2, 6; 3: 1, 8]. Хоча перекладинки або невеликі майданчики в основні язичків зустрічаються і на омегоподібних пряжках.

Датування пряжок 1-го типу можливе завдяки супутнім речам із закритих комплексів: фібули з високим приймачем Альмгрен VII, неслухівська серія та підв'язні Гороховський А1⁸. Отже, датування шарнірних пряжок із пельтоподібною рамкою, найбільш ймовірно ступенями C_{1b} та C₂⁹. Не суперечать цьому і речі з випадкових знахідок, а саме казанок Еггерс 63 в складі «колекції» Уманського району¹⁰ (Табл. 3).

Шість екземплярів пряжок цього типу походять з трьох пунктів: Чернелів-Руський, Ружичанка та Уманський район. Пункти з пельтоподібними пряжками розташовані у верхній та середній течії Південного Бугу (Карта 1).

Шарнірні пряжки першого типу черняхівської культури можливо співвіднести з типами 7-9 групи В та типами 2 та 4 групи Е за Р. Мадида-Легутко. Пряжки з групи В датуються раннім відрізком пізньоримського часу та поширені в пшеворській культури та любошицькій групі [Madyda-Legutko 1986, S. 13-14, Taf. 4-5]. Пряжки з групи Е датуються ступенями C_{1b} та C₂ і поширені в зонах розповсюдження омегоподібних пряжок [Madyda-Legutko 1986, S. 38-39, Taf. 10-11; 2001, S. 373].

Тун 2, Ω-подібні або омегоподібні пряжки (Табл. 2: 15-21). Передня та бокові частини рамок мають овальну форму, розімкненні кінці тильної сторони загнуті назовні майже перпендикулярно і в них зроблені отвори для закріплення вісі. За співвідношенням ширини петлі та характером обробки самої рамки можливо розрізняти дві підтипи. *Підтип 1* об'єднує пряжки, в яких петлі для вісі широкі, не менші за товщину рамки. Рамки таких пряжок гладкі, тобто конфігурація їх перетину однакова по всій довжині (ширина 0,5-0,8 см). Черняхівські зразки переважно в перетині мають форму сплющеного трикутника або багатогранника. Язички прості широкі, деякі фацетовані (Завадівка, пох. 5), іноді прогнуті над рамкою, довжина доходить до краю рамки. Вісі зроблені з бронзи або заліза. У більшості випадків на кінцях вони мають фіксатори грибоподібної фор-

⁸ Тут і далі топологічне визначення фібул зроблене за: Гороховський 1988а, с. 34-46; Гороховський, Гопкало 2004, с. 103-130.

⁹ Можлива і більш рання дата, якщо врахувати дати центральноевропейських пряжок та казанків Еггерс 63 в Буго-Дністровському регіоні.

¹⁰ Визначення бронзового римського посуду зроблене за: Eggers 1951.

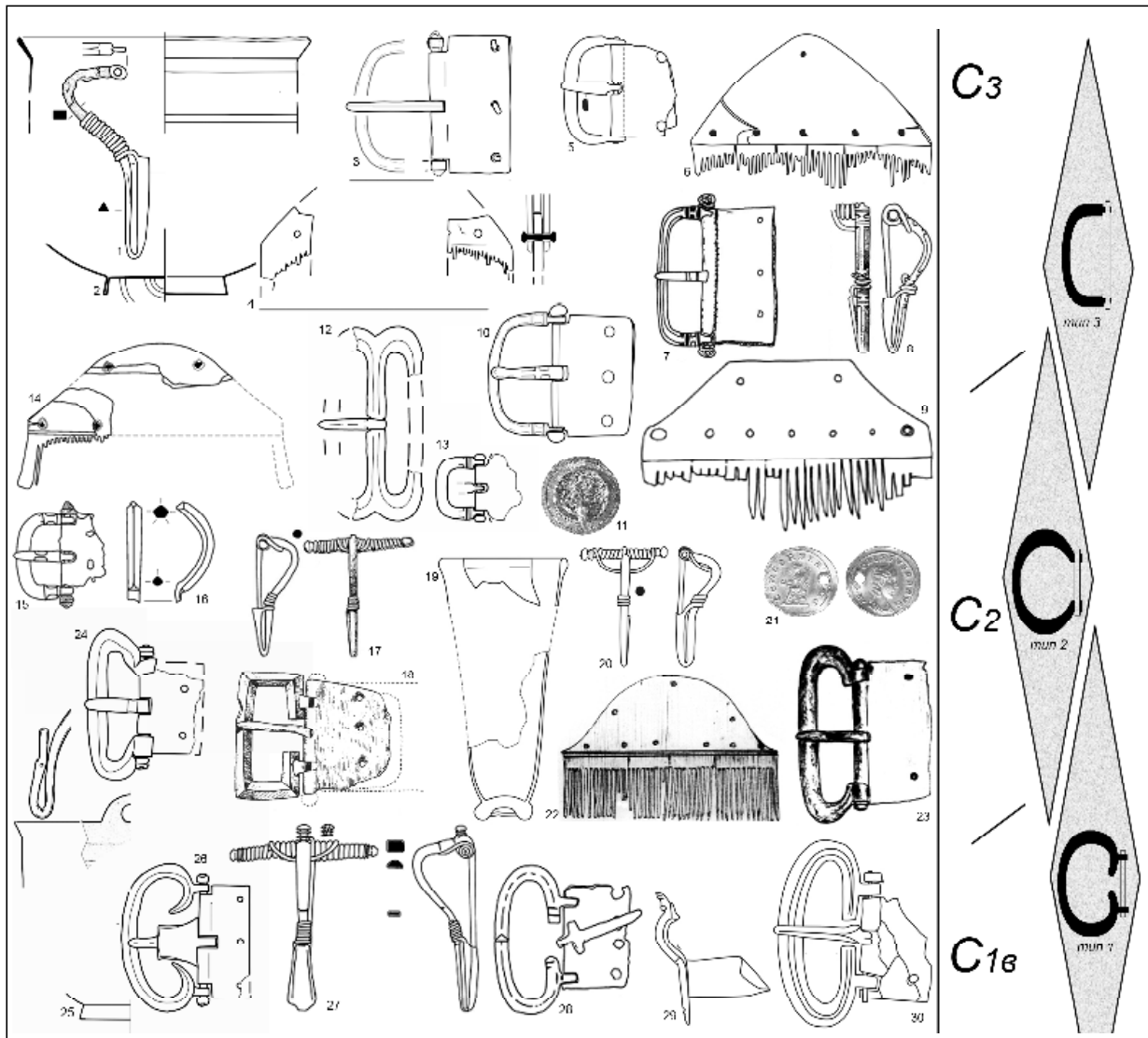

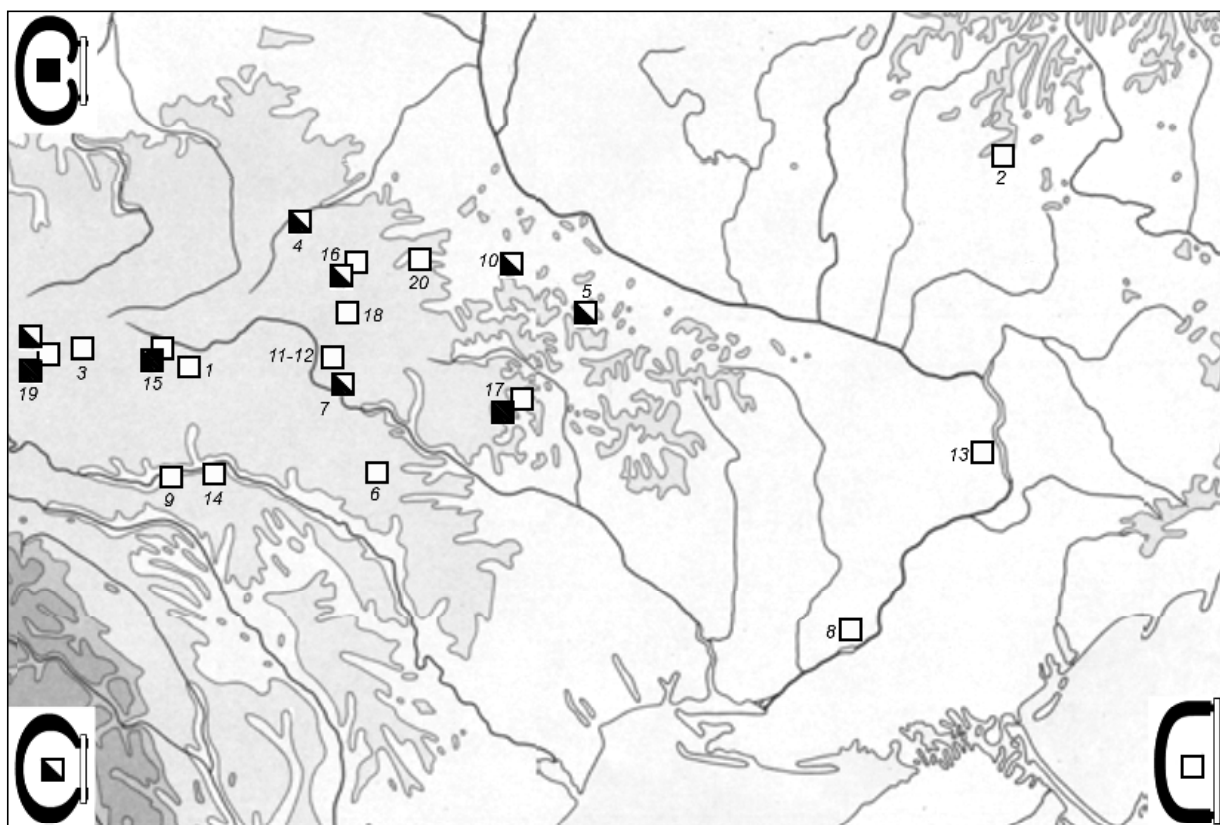
Табл. 3. Відносна хронологія шарнірних пряжки черняхівської культури за закритими комплексами.

Побережне-1а, пох. 1 (1–4); Чернелів-Руський, пох. 148 (5, 6), 48 (14–16), 265 (19–23), 104 (29, 30); Ружичанка, пох. 44 (7–9), 57 (17–18), 1 (27–28); Баламутівка-Брід (10–11); Оселівка, пох. 78 (12–13); Житомирська область (24); Уманський район (25, 26).

ми або у вигляді широких кілець. Обойми прямокутної форми скріплені двома заклепками, з боковими вирізами для стійок (Табл. 2: 18–21). Підтип 2 об'єднує пряжки, в яких стійки для вісі майже вдвічі вужчі за рамку. Рамки цих пряжок вужчі за попередній підтип (0,2–0,4 см), мають фасетований корпус, який в передній частині має сегментоподібний перетин та прямокутний в основі рамки (залишкові майданчики після фасетування бруска рамки). Язички прості, фасетовані. Пряжки цього підтипу за формальними ознаками близькі до пряжок з деподібною рамкою і мабуть єдиним поки критерієм їх класифікації залишається кут вигину

між рамкою та стійкою для вісі. Впевнено до підтипу 2 тонкорамчастих омегоподібних шарнірних пряжок можливо віднести екземпляри з культурного шару в Косановому та Селищі (Табл. 2: 15, 16).

Особливий різновид становить пряжка з Острова, яка має пласку в перетині рамку з рядом дрібних зубців на зовнішній поверхні (Рис. 13: 2). Прямих аналогій їй віднайти не вдалося. Можливо лише зауважити, що плаский перетин рамки та звичай прикрашати зовнішню площину орнаментом притаманний римським пряжкам, хоча більшість з них одночастинної конструкції [Bullinger 1960, Taf. I, II,

Карта 1. Територія поширення різних типів шарнірних пряжок черняхівської культури.

XIX і далі; Sommer 1984, Taf. VI, XIV]. Пласка рамка та примітивна орнаментация зовнішнього боку також відома і в германських старожитностях північної Європи [Ilkjaer 1993, Taf. 87: IPG, 92: ULB і далі].

Датування пряжок 2-го типу, а більш обгрунтовано підтипу 1, можливе завдяки комплексу речей із поховання 265 в Чернелів-Руському: фібули Гороховський А1, скляний кубок Еггерс 192 або 194, гребінь з півкруглою спинкою середніх пропорцій; ауреус Філіпа Араба з портретом Отацили Севери (244-249 рр.) [Тилишак 2014, с. 45-55]¹¹. Їх сукупність дозволяє синхронізувати омегоподібні пряжки зі ступенем C_2 . На пізній відрізок цієї ступені вказують окремі форми гончарного посуду з поховання 5 в Завадівці – однорукий глек з конусоподібною горловиною та кухонний горщик [Петраускас А., Петраускас О. 2008, с. 53-97]. Не суперечать цьому і речі з випадкових знахідок, а саме казанок Еггерс 63 в складі «колекції» Житомирська область (Додаток 1) (Табл. 3).

¹¹ Користуючись нагодою висловлюю свою подяку Володимиру Тилишаку за надані фотографії пряжок з цього поховання.

Дев'ять екземплярів пряжок цього типу походять із шести пунктів: Завадівка, Косанове, Острів, Селище, Чернелів-Руський та Житомирська область. Можливо говорити, що омегоподібні пряжки поширені у верхніх та середніх течіях річок Південний Буг, Тетерів, Рось (Карта 1).

Одним з перших, хто докладно проаналізував пряжки омегоподібної форми був К. Радатц [Raddatz 1957, S. 60-66]. Більш детально пряжки таких форм з урахуванням нових знахідок розглянула Р. Мадида-Легутко, яка об'єднала їх у групу Е, типи 1-14. В основному вони поширені в Поельб'ї та північних регіонах Європи. Значно менше їх відомо на південному узбережжі Балтики, в середній течії Вісли. У тому числі дослідниця врахувала п'ять екземплярів із черняхівських та вельбарських пам'яток України. Пряжки зі «східних» регіонів поширення омегоподібних виробів мають час існування такий самий, як і в основній зоні поширення (Ельба, північ Європи), тобто фаза $C_{1в}$ та, переважно, ступінь C_2 . Хоча є комплекси і більш пізнього часу. Також, на думку Р. Мадиди-Легутко, пряжки-омеги в черняхівській культурі при-

таманні більше жінкам. У той час як в Європі це переважно поховання чоловіків [Madyda-Legutko 2001, S. 373-386].

Тун 3, D-подібні або деподібні (Табл. 2: 1-14). Більшість зразків має правильні абрис латинської літери. Проте, є поодинокі зразки з невираженими класифікаційними ознаками. Наприклад деякі пряжки близькі до омегоподібних форм за рахунок стягнутих коротких бокових сторін до середини рамки¹². Те саме можливо сказати про рамки з формою наближених до півкола або прямокутника (Табл. 2: 2, 4-6). Таких випадків для черняхівської культури поки небагато, тому на даному етапі пропонуємо залишити їх в межах цього типу.

Бруски рамок пряжок третього типу майже в два рази вужчі за два перших типи. У більшості випадків вони фацетовані, сегментоподібні або багатогранні в перетині (трапецієподібні) в основні мають прямокутні майданчики прикрашені вибірками або рисками¹³. Усі язички простої форми, в більшості своїй фацетовані, в основі мають прямокутні майданчики також прикрашені рисками та вибірками. Повздовжній профіль язичків прогнутий посередині та над рамкою. Їх закінчення сягають країв рамки або виходять за них, у деяких екземплярів закінчення загнуте за край рамки. Вісі пряжок цього типу бронзові або залізні з фіксаторами на кінцях у вигляді кілець, сферо- або грибоподібних форм. Обойми прямокутної форми з трьома (пряжки великих розмірів) або двома отворами (малі пряжки) для кріплення. Усі обойми, за виключенням пряжки з Зеленянки, мають зовнішні вирізи для стійок.

При візуальному порівнянні розмірів пряжок виділяються два підтипи: великі та малі¹⁴. Визначити метричні параметри та статистичний поріг між різновидами дозволяють діаграми висот внутрішнього отвору рамок (Табл. 4:

Б) та загальних розмірів рамки за висотою та шириною (Табл. 4: А). Обидві діаграми фіксують дві статистичні групи. *Малі D-подібні* пряжки мають висоту отвору (відповідно і ширину ремня) в межах 1,5-2 см (розмірами рамки за крайніми точками до 2×3 см)¹⁵. *Великі D-подібні* пряжки мають висоту отвору від 3 см і більше (за зовнішніми розмірами $2 \times 5,5$ см). Статистичний поріг між двома підтипами припадає на інтервал між 2 та 3 см. У певній мірі можливо говорити, що малі пряжки вдвічі менші за великі. До останнього підтипу належить і цільнолита пряжка з поховання 1-1963 в Косановому (Табл. 2: 1).

Датування пряжок 3-го типу можливе завдяки речам із закритих комплексів: Чернелів-Руський, пох. 48 та 148; Ружичанка, пох. 44; Оселівка, пох. 78; Побережне-1а, пох. 1. Тут знайдені: біовальна пряжка, фібули Гороховський АЗ та Б1, гребені з трапецієподібною спинкою Петраускас варіант 2 та півкруглими середніх пропорцій. Їх сукупність дозволяє синхронізувати D-подібні пряжки зі ступенем C_2 та ранніми фазами C_3 . Не суперечать цьому і речі з «колекцій знахідок», а саме казанки Еггерс 63 у складі «комплексу 2» з Баламутівки (тут же фібула Альмгрен VII, 216) та Городниці (Табл. 3).

Мною враховано 17 екземплярів пряжок цього типу, які походять із 16 пунктів. Територія їх розповсюдження охоплює верхню та середню течії річок Південний Буг, Тетерів, Рось. Поодинокі знахідки відомі в середній течії Дністра та Дніпра. Єдина пряжка цього типу на лівобережжі Дніпра походить із могильника Війтенки І (Карта 1).

Більшість пряжок третього типу можливо співвіднести із типом 29, групи D у дослідженнях Р. Мадиди-Легутко. Вони датуються періодом $C_{1в}$ та C_2 і поширені в центральній Європі [Madyda-Legutko 1986, S. 32-33, Taf. 10]. Пряжки з півкруглою рамкою ідентичні типу 17 тої ж групи D і датуються переважно ступенем C_1 [Madyda-Legutko 1986, S. 29-30, Taf. 9].

Шарнірні пряжки походять із дев'яти трупопокладень та семи трупоспалень черняхівської культури. На жаль, обмежені дані не дають можливості впевнено говорити про чіткий

¹² На певні труднощі розподілу на омего- та деподібні пряжки вказувала Р. Мадиди-Легутко [Madyda-Legutko 2001, S. 373].

¹³ Впевнено про відсутність фацетування рамки можливо говорити лише для зразків із Чернелева-Руського, пох. 148 та Уманського району (Табл. 2: 2, 9).

¹⁴ Функціональне призначення пряжок це скріплення кінців шкіряного паса, які в давнину використовували для різних цілей. Тож визначальним, на мою думку, є висота внутрішньої пройма рамки. У Таблиці 4 наведено діаграми загальних розмірів рамки і внутрішнього отвору рамки. Більш показовими, як на мій погляд, виявилися саме внутрішні розміри (ширина паса).

¹⁵ Додамо також, що дві пряжки цього підтипу виконані зі срібла, в той час як всі інші шарнірні пряжки черняхівської культури зроблені з мідних сплавів.

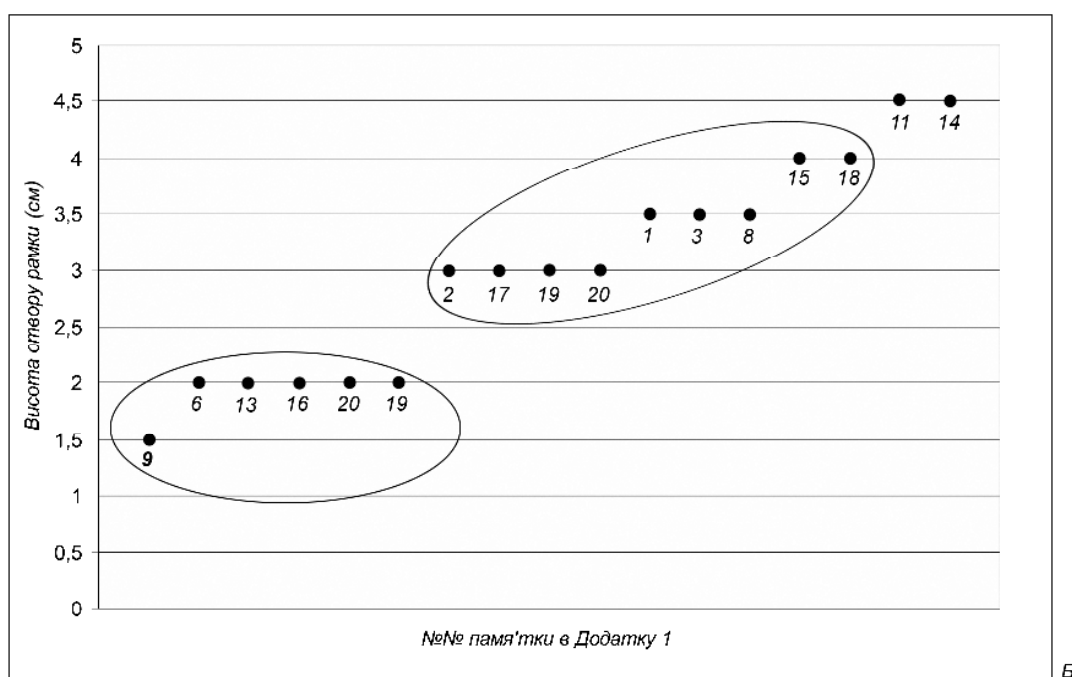
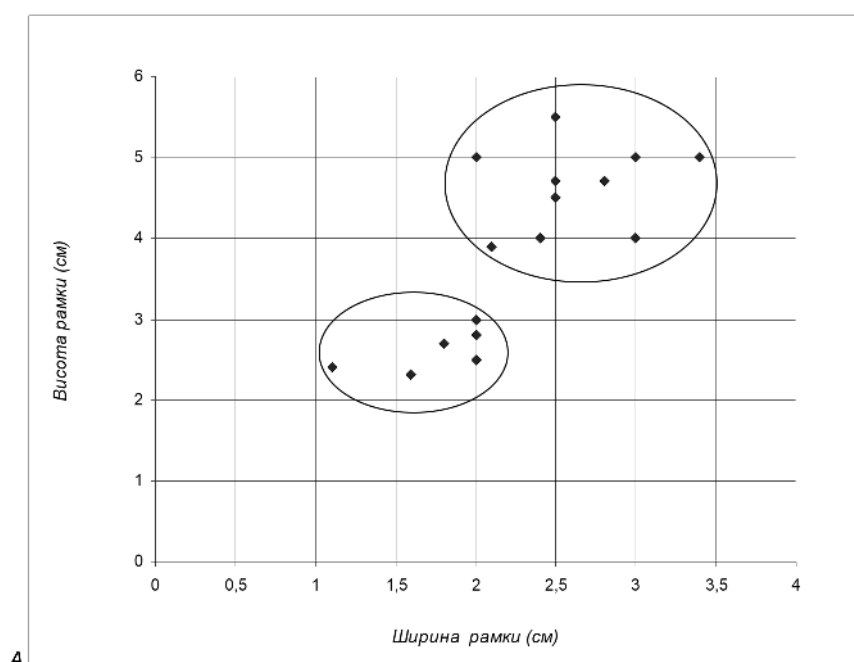

Табл. 4. А – діаграма висоти та ширини рамок шарнірних пряжок 3-го типу; Б – діаграма висот отворів рамок шарнірних пряжок 3-го типу.

зв'язок шарнірних пряжок з віком чи статтю похованого. Виключення становлять поховання, де в комплект входило дві або більше пряжок: Побережне-1а, пох. 1, Чернелів-Руський, пох. 265 та Оселівка, пох. 78. Ці поховання містили знахідки зброї (наконечники), що дозволяє припустити їх приналежність чоловікам-вооякам. До цієї ж групи поховань чоловіків слід додати і поховання 5 із Завадівки, де знайдено

два залізні наконечники. Матеріали центральноєвропейських пам'яток свідчать, що подвійні набори пряжок могли бути частинами гарнітури, яка складалася з вузького плечового рем'я для носіння меча та широкого поясного [Madyda-Legutko 1990, S. 577 і далі, Abb. 10; Ilkjaer 1997, S. 59].

Певна частина металевих шарнірних пряжок за матеріалами центральноєвропейських

старожитностей пізньоримського часу входять в комплекти кінської зброї. Морфологічно ці вироби дуже близькі екіпіруванню людей. У більшості випадків їх функція визначена за розташуванням в археологічному комплексі *in situ* – похованнях, жертovníх місцях («болотні знахідки» північної Європи) [Ilkjaer 1993]. Не виключено, що і частина шарнірних пряжок з пам'яток черняхівської культури могла належати і до кінського спорядження.

Розглянуті вище три типи шарнірних пряжок за матеріалами черняхівської культури мають певні хронологічні періоди поширення (Табл. 3). Найбільш ранніми є пельтоподібні пряжки, які для черняхівської культури можуть бути синхронізовані з фазою C_{1b}. На ступені C₂ найбільшого поширення набули омегоподібні та деподібні пряжки. На ранніх фазах ступені C₃ існують пряжки третього типу малих та великих розмірів. Безумовно, не існує однозначної прив'язки певних типів пряжок до конкретних ступенів відносної хронології. Ми можемо говорити лише про періоди найбільшого поширення, які фіксує корельована послідовність закритих комплексів та закономірності розвитку морфології речі. Так, наприклад, «прямокутні варіанти» пельтоподібних пряжок могли існувати і на ступені C₂, а можливо і пізніше. Так само, як зараз досить обґрунтовано виглядає зв'язок деподібних пряжок з різнотиповими речами (фібули Альмгрен VII, 216 та Гороховський Б1; гребені з трапецієподібними та півкруглими спинками низьких пропорцій), які скоріш за все відображають різні ступені відносної хронології C₂ та початок C₃.

Ще один аспект, який є важливим не тільки для розуміння появи шарнірних пряжок у південно-східній Європі, а й в цілому для формування черняхівської культури. Пряжки такої конструкції з'являються напередодні формування цієї культури в інших старожитностях варварів південно-східної Європи: липицькій [Цигилик 2003, рис. 3: В, 6: А та В], пшеворській [Ткач 2013, Р. 95, рис. 13.], сарматській та вельбарській [Andzejowski, Madyda-Legutko 2013, s. 9-27] культурах. Їх появу на цих територіях пов'язують із впливами центральноєвропейських угруповань, які мігрують в південно-східному напрямку на ступенях В₂ та С₁.

Етнокультурний компонент у комплексах черняхівської культури, який пов'язаний із шар-

нірними пряжками має північно-західне походження. Я навмисно використовую це узагальнююче визначення, оскільки і самі пряжки і супутній матеріал свідчить про різні етнокультурні центри з яких вони могли потрапити в лісостеп між Дністром та Дніпром. Двочастинні пряжки, як зазначалося вище, на думку Р. Мадиди-Легутко, поширені в германських та західнобалтських групах і саме з них вони могли потрапити на територію черняхівської культури. Ліпний посуд, який походить із черняхівських об'єктів, має вельбарські (Побережне-1а, Чернелів-Руський, пох. 265) і пшеворські (Завадівка, пох. 5) риси. Отже, безперечно появу цієї групи пряжок слід пов'язувати з цим населенням. Генеральний шлях пересування «готовепідських племен» до Меотиди за археологічними матеріалами визначається досить чітко і в деяких роботах навіть виділені зони «заселення» відповідно до ступенів відносної хронології [Кухаренко 1980, с. 64 і далі, рис. 15; Бірбрауер 1995, с. 38 і далі]. Картографування різних типів шарнірних пряжок надає можливість деталізувати напрямки цих пересувань. Так, пункти з пельтоподібними пряжками займають зону верхів'їв Серету та Південного Бугу (фаза C_{1b}, приблизно перша половина III ст.). У другій половині III ст., тобто ступені C₂ відбувається розширення зони, але що цікаво, не в напрямку Меотиди, а в північному та західному напрямках – басейни річок Тетерів та Рось. Тільки на початку IV ст. (ранні фази ступені C₃) носії північно-західного компоненту продовжать свій рух у південному та східному напрямках і з'являться у середній течії Дністра та Дніпра. Не виключено, що саме в цей час поодинокі анклавні населення з північного заходу Європи могли з'явитися і на лівому березі Дніпра [Обломський 1999, с. 76-88; 2009, с. 264-287; Башкатов 2010, с. 215-239; Любичев 2011, с. 7-20].

Шарнірні пряжки потрапляють на територію черняхівської культури в готовому вигляді на початку III ст., на цій території вони не мають своїх прототипів. Ці вироби привнесені з центральної та північної Європи. Подальший їх розвиток відбувається вже в системі утворення нового культурного явища – черняхівської культури. І розвиток цей достатньо своєрідний – особливі форми (регіональні та контактні), свій період існування, не виключено і особлива форма застосування.

ЛІТЕРАТУРА

Башкатов 2010

Башкатов Ю. Ю. Новые исследования черняховских памятников на Юге Среднего Поднепровья. [В:] Щеглова О., Казанский М., Новиковский В. (ред.) *Germania-Sarmatia. Древности Центральной и Восточной Европы эпохи римского времени и переселения народов*, П. Калининград/Курск, 2010, с. 215-239.

Бірбрауер 1995

Бірбрауер Ф. Готи в I-VII ст.: територія розселення та просування за археологічними джерелами. *Археологія*, 2, 1995, с. 32-51.

Брайчевская 1960

Брайчевская А. Т. Черняховские памятники Надпорожья (По материалам раскопок и разведок И. М. Фещенко, А. В. Бодянского и автора). *МИА*, 82, 1960, с. 148-191.

Винокур 1979

Винокур И. С. Ружичанский могильник. [В:] Симонович Э. А. (ред.) *МЧК*, 1979, с. 112-135.

Герета 2013

Герета І. П. *Чернелево-Руський могильник*. (Oium, 3). Київ/Тернопіль, 2013.

Гопкало 2011

Гопкало О. В. Мужской и женский черняховский костюм (по данным погребений с антропологическими определениями). *Stratum plus*, 4, 2011, с. 179-207.

Гопкало 2012

Гопкало О. В. Черняховский могильник Ружичанка. [В:] Воронцов А. М., Гавритухин И. О. (ред.) *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов*, Тула, 2012, с. 330-400.

Гороховский 1988а

Гороховский Е. Л. Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины. [В:] Баран В. Д. (отв. ред.) *Тр. ВМКАС*, т. 4, Киев, 1988, с. 34-46.

Гороховский 1988б

Гороховский Е. Л. *Хронология ювелирных изделий первой половины I тыс. н. э. Лесостепного Поднепровья и Южного Побужья*. Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.06 / Ин-т арх. АН УССР. Киев, 1988.

Гороховский, Гопкало 2004

Гороховский Е. Л., Гопкало (Бобровская) О. В. Фибулы VII группы О. Альмгрена в ареале черняховской культуры. [В:] Козак Д. Н. (відп. ред.) *Археологія давніх слов'ян. Дослідження і матеріали*. Київ, 2004, с. 103-130.

Ковалевская 1979

Ковалевская В. Б. *Поясные наборы Евразии IV-IX вв. Пряжки* (САИ, вып. Е1-2). Москва, 1979.

Костромичёв 2011

Костромичёв Д. А. Римское военное присутствие в Херсонесе в начале I – первой половине V вв. (по данным археологии). *Stratum plus*, 4, 2011, с. 13-164.

Кравченко 1967

Кравченко Н. М. Косановский могильник (по материалам раскопок В. П. Петрова и Н. М. Кравченко в 1961-1964 гг.). *МИА*, 139, 1967, с. 77-136.

Кравченко 1973

Кравченко Н. М. Пам'ятки черняхівської культури на Поросі. *Археологія*, 8, 1973, с. 99-108.

Кухаренко 1955

Кухаренко Ю. В. Поселение и могильник полей погребений в с. Привольном. *СА*, 22, 1955, с. 125-152.

Кухаренко 1980

Кухаренко Ю. В. *Могильник Брест-Тришин*. Москва, 1980.

Левада 2003

Левада М. Могильник Черепашинці: спроба архівної реконструкції досліджень археологічної пам'ятки. *Пам'ятки України: історія та культура*, 4, 2003, с. 12-19.

Любичев 2009

Любичев М. В. Погребение с римским импортом на могильнике черняховской культуры Войтенки (Восточная Украина). [В:] Мызгин К. (ред.) *Ostrogothica. Археология Центральной и Восточной Европы позднеримского времени и Эпохи Великого переселения народов*, Харьков, 2009, с. 72-90.

Любичев 2011

Любичев М. В. Хронологія поселень черняхівської культури в лісостепу між Дніпром

та Сіверським Дінцем. *Археологія*, 4, 2011, с. 7-20.

Махно 1949

Махно Є. В. Поселення культури "полів поховань" на північно-західному Правобережжі. *АП УРСР*, 1, 1949, с. 153-175.

Милашевський 2014

Милашевський О. С. Допитання про хронологію Раковецького могильника черняхівської культури. [В:] Івакін Г. Ю. (відп. ред.) *Від венедів до Русі. Старожитності I тис. н. е. на території України*. Київ, 2014, с. 177-190.

Милашевський 2019

Милашевський О. С. Матеріали черняхівської культури з розкопок 2017 р. багатощарової пам'ятки біля с. Острів на Київщині. [В:] Петраускас О. В., Гопкало О. В., Горбаненко С. А. (ред.) *Старожитності варварських племен у першій половині I тис. н. е.: до 90-річчя В. Д. Барана* (Оіум, 6). Київ, 2019, с. 118-132.

Надвірняк, Погорілець 2014

Надвірняк О., Погорілець О. Нові знахідки бронзового посуду типу Немтоог на Поділлі. [В:] Петраускас О. В., Горбаненко С. А. (відп. ред.) *Черняхівська культура: до 120-річчя від дня народження В. П. Петрова* (Оіум, 4). Київ, 2014, с. 151-155.

Надвірняк, Погорілець 2016

Надвірняк О. В., Погорілець О. Г. Про окрему групу трупоспалень на могильниках черняхівської культури (за матеріалами пам'яток України). [В:] Петраускас О. В., Гопкало О. В., Горбаненко С. А. (ред.) *Черняхівська культура: до 85-річчя від дня народження І. С. Винокура* (Оіум, 5). Київ, 2016, с. 41-49.

Некрасова 2006

Некрасова А. Н. Памятники черняховской культуры Днепровского Левобережья. [В:] Терпиловский Р. В. (ред.) *Готы и Рим*, Киев, 2006, с. 87-200.

Никитина 1988

Никитина Г. Ф. Могильник у с. Оселивка Кельменецкого района Черновицкой обл. [В:] Кропоткин В. В. (ред.) *МЧК*, Москва, 1988, с. 5-97.

Никитина 1996

Никитина Г. Ф. Могильники черняховской культуры в Северной Буковине и Бессарабии. 1996.

Никитина 2008

Никитина Г. Ф. *Черняховская культура Поднепровья (по результатам анализа археологических источников)*. Москва, 2008.

Обломський 1999

Обломський А. М. Типи поховань на черняхівському могильнику Компаніїці (етнокультурна інтерпретація). *Археологія*, 4, 1999, с. 76-88.

Обломский 2009

Обломский А. М. О времени и характере распространения черняховской культуры на территории Днепровского Левобережья (наши разногласия). [В:] Мызгин К. (ред.) *Ostrogothica. Археология Центральной и Восточной Европы позднеримского времени и Эпохи Великого переселения народов*. Харьков, 2009, с. 264-287.

Петраускас 2009

Петраускас О. В. Час появи та деякі особливості розвитку трупопокладень із західною орієнтацією в черняхівській культурі (за даними могильників України). [В:] Мызгин К. (ред.) *Ostrogothica. Археология Центральной и Восточной Европы позднеримского времени и Эпохи Великого переселения народов*. Харьков, 2009, с. 186-215.

Петраускас, Діденко 2019

Петраускас О. В., Діденко С. В. Знахідки римських речей з північного Поділля (нові надходження до фондів Національного музею історії України). [В:] Петраускас О. В., Гопкало О. В., Горбаненко С. А. (ред.) *Старожитності варварських племен у першій половині I тис. н. е.: до 90-річчя В. Д. Барана* (Оіум, 6). Київ, 2019, с. 148-168.

Петраускас А., Петраускас О. 2008

Петраускас А. В., Петраускас О. В. Про деякі особливості технології та хронології гончарних горщиків черняхівських пам'яток Поступняння. *Археологічні студії*, 3, Київ/Чернівці, 2008, с. 53-97.

Тилищак 2014

Тилищак В. Про походження «князя» із поховання 265 Чернелево-Руського могильника черняхівської культури. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 18, 2014, с. 45-55.

Ткач 2013

Ткач Е. Костобоки в Маркоманских войнах. *Revista Arheologica. Serie Noua*, IX/2, 2013, p. 85-103.

Цигилик 2003

Цигилик В. Питання поховального обряду населення верхнього Наддністров'я перших століть нашої ери (За матеріалами могильника в Болотні). *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 24, 2003, s. 151-183.

Шульце, Любичев 2012

Шульце Э., Любичев М. Хронология могильника черняховской культуры Войтенки I (Восточная Украина) (по материалам раскопок 2005-2009 гг.). [В:] Воронцов А. М., Гавритухин И. О. (ред.) *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и Великого переселения народов*. Тула, 2012, с. 409-463.

Andrzejowski, Madyda-Legutko 2013

Andrzejowski J., Madyda-Legutko R. Bronze Belt Buckles with Doubled Tongue between Scandinavia and the Black Sea. In Search of Local and Inter-Regional Connections during the Roman Period. [In:] Khrapunov I., Stylegar F.-A. (eds) *Inter Ambo Maria, Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*. Kristiansand/Simferopol, 2013, с. 9-27.

Becker 2010

Becker M. *Das Fürstengrab von Gommern* (Veröffentlichungen des Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, Landesmuseum für Vorgeschichte, 63/1-2). Halle (Saale), 2010.

Bullinger 1960

Bullinger M. *Spätantike Gürtelbeschläge. Typen, Herstellung, Trageweise und Datierung*. (Disser-tationes Archaeologicae Gandenses, 12). Brugge, 1960.

Eggers 1951

Eggers H. J. *Der römische Import im freien Germanien*. Hamburg, 1951.

Ilkjaer 1993

Ilkjaer J. Illerup Adal. Die Gürtel. Bestandteile und Zubehör. *Jutland Archaeological Society Publications (Aarhus)*, 25:3, 1993.

Ilkjaer 1997

Ilkjaer J. *Gegner und Verbündete in Nordeuropa während des 1. bis 4. Jahrhunderts* (Publications of the National Museum, Studies in Archaeology and History 2). Copenhagen, 1997, S. 55-64.

Ionița 1986

Ionița I. Chronologie der Sîntana-de-Mureș-Čer-

njachov-Kultur. *Peregrinatio Gothica I (Archaeologia Baltica, 7)*. Łódź, 1986, S. 295-351.

Kokowski 2007

Kokowski A. *Goci. Od Skandzy do Campi Gothorum (Od Skandynawii do Półwyspu Iberyjskiego)*. Warszawa, 2007.

Krüger 1982

Krüger T. Das Brett- und Würfelspiel der Spätlatenezeit und römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen*, 15. Hildesheim, 1982, S. 135-324.

Levada, Potupčik 2017

Levada M., Potupčik M. Nowe eksponaty z okresu wpływów rzymskich w Muzeum Krajoznawczym w Winnicy. [In:] Andrzejowski J., von Carnap-Bornheim C., Cieśliński, A. Kontny, B. (eds). *Orbis barbarorum. Studia ad archaeologiam Germanorum et Baltorum temporibus Imperii Romani pertinentia Adalberto Nowakowski dedicata* (Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina, VI). Warszawa/Schlesw

Madyda-Legutko 1986

Madyda-Legutko R. *Die Gürtelschnallen der römischer Keiserzeit und frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum* (BAR, International Series, 360). Oxford, 1986.

Madyda-Legutko 1990

Madyda-Legutko R. Doppeldornschnallen mit rechteckigem Rahmen im europäischen Barbaricum. *Germania*, 68/2, 1990, S. 551-585.

Madyda-Legutko 2001

Madyda-Legutko R. Omegaschnallen im Gebiet des mitteleuropäischen Barbaricums und in Skandinavien. [In:] Meyer M., Achim L. (Hrsg.) «... trans Albim fluvium»: *Forschungen zur vorrömischen, kaiserzeitlichen und ittelalterlichen Archäologie: Festschrift für Achim Leube zum 65. Geburtstag*. Rahden/Westf., 2001, S. 373-386.

Petrauskas 2003

Petrauskas O. V. Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavrilovka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten. *BRGK*, 83, 2003, S. 224-351.

Petrauskas (в друці)

Petrauskas O. Neue Funde von Hemmoorer Eimern zwischen Südlichem Bug und Dnister. Zur Typologie und Chronologie.

Petrauskas, Didenko, Slobodjan (в друці)

Petrauskas O. V., Didenko S. V., Slobodjan T. Ein Grab mit Hemmoorer Eimer bei Pobèrežnè in der ukrainischen Podillja. *Germania* (в друці).

Raddatz 1957

Raddatz K. *Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck*. Neumünster, 1957.

Riha 2001

Riha E. *Kästchen, Truhen, Tische – Möbelteile aus Augusta Raurica* (Forschungen in Augusta, 31), Augst, 2001.

Sommer 1984

Sommer M. *Die Gürtel und Gürtelbeschläge des 4. und 5. Jahrhunderts im Römischen Reich* (Bonner Hefte zur Vorgeschichte, 22). Bonn, 1984.

Додаток 1.**КАТАЛОГ ШАРНІРНИХ ПРЯЖОК ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ)**

1. Баламутівка – Брід (Ярмолинецький р-н, Хмельницька обл.).

У 2011 р. на могильнику черняхівської культури було досліджено залишки двох зруйнованих трупоспалень. До складу одного з них входила шарнірна пряжка.

Комплекс 2, трупоспалення.

Інвентар: казанок бронзовий Еггерс 63; фібула Альмгрен VII, 216; пряжка бронзова; глиняні пряслице та гончарний посуд (кубок, три миски, ваза) (Рис. 1).

Пряжка бронзова (Рис. 1: 4). Ціла, дещо деформована. Рамка D-подібна, фасетована. Кінці рамки мають прямокутні майданчики прикрашені рисками та вибірками. Вісь залізна, на закінченнях має напівсферичні фіксатори з бронзи. Обойма прямокутна, скріплена трьома гвіздками. Язичок фасетований, закінчення розширене і дещо загнуте над рамкою, в основі язичка є дві бокові вибірки. Розміри рамки $2,5 \times 4,5$ см, обойми $2,7 \times 4,5$ см.

Літ.: Надвірняк, Погорілець 2014, с. 151-156; 2016, с. 43-44.

2. Війтенки 1 (Валківський р-н, Харківська обл.).

Могильник черняхівської культури, який із 2005 р. досліджується під керівництвом М. В. Любичева. На 2015 р. відкрито 213 поховань. Матеріали пам'ятки видані частково.

Поховання 69. Трупоспалення компактного скупчення уламків кераміки, кальцинованих кісток та речей розмірами $0,35 \times 0,3$ м на гл. 0,55–65 м.

Інвентар: виріб із заліза; скоба залізна; ніж залізний; пряжка залізна; ніж бронзовий – скальпель; голка бронзова; уламок скла – посудина; жетони скляні (30 шт.) (Рис. 2).

Пряжка (?) бронзова – уламок половини рамки (Рис. 2: 2–3). Довжина уламка 3,1 см. Перетин рамки прямокутний із фасетованими гранями $0,3 \times 0,4$ см. В основні рамки зберігся майданчик, квадратний в

перетині $0,35 \times 0,4$ см. На зовнішній площині нанесено косий хрест. Біля майданчика збереглася частина петлі для осі діаметром 0,25 см.

Літ.: Любичев 2009, с. 72-90¹.

3. Городниця (Підволочиський р-н, Тернопільська обл.).

У ДІКЗ «Межибіж» зберігається колекція речей із випадкової знахідки, які, можливо, походять з одного трупоспалення. До складу колекції входять: казанок бронзовий Еггерс 63; цідилка з бронзи Еггерс 160–161; уламки кількох бронзових посудин невизначеного типу; уламки гончарного посуду черняхівського типу та пряжка (Рис. 3).

Пряжка бронзова – ціла (Рис. 3: 3). Рамка D-подібної форми, фасетована, на кінцях має прямокутні майданчики, які прикрашені вибірками. Вісь також із бронзи, на кінцях має грибоподібні фіксатори. Обойма прямокутної форми зроблена з двічі загнутої пластини, скріплена трьома гвіздками (шляпки гвіздків розташовані на зворотному боці).

¹ У публікації М. В. Любичева цей фрагмент розглядається як уламок дужки від скриньки або гральної дошки, що є досить логічним враховуючи наявність гральних жетонів у похованні. Проте, дужки від таких виробів мають інші форми та способи кріплення: «омегоподібні» ручки кріпилися за допомогою загнутих закінчень в металевих атташах, які в свою чергу поєднувалися з корпусом скрині чи дошки [Krüger 1982, Abb. 28: 16; Becker 2010, Taf. 33: 1; Riha 2001, S. 27, Taf. 7 і далі]. Найбільш ймовірно, уламок «дужки» з цього поховання є частиною рамки шарнірної пряжки (Рис. 2: 2–3) на зразок таких, як у Баламутівці, Городниці тощо (Табл. 2: 11–13). Залізна пряжка з причин окислення не зберегла чітких хронологічних ознак рамки та язичка. Розширена передня частина рамки дійсно може вказувати на більш пізній час, в той же час залишки язичка не мають пізніх ознак. Залізнi пряжки округлої форми з потовщеним передком рамки відомі і в ранніх комплексах черняхівської культури: Компаніївці, пох. 2 (пара фібул кола виїмчастих емалей, ступінь С2) [Некрасова 2006, рис. 58: 4]; Косанове, пох. 7-1963 [Petrauskas 2003, Abb. 66: 6].

Язичок фацетований, в основі має майданчик прикрашений вибірками, закінчення масивне, загнуте за рамку. Загальні розміри: рамки $2,5 \times 4,7$ см, обойми – $2,2 \times 4,8$ см.

Літ.: Надвірняк, Погорілець 2016, с. 41-49.

4. Житомирська область

У фондах ДІКЗ «Межибіж» зберігається колекція речей із випадкової знахідки, які, можливо, походять з одного трупоспалення.

Знахідки: казанок бронзовий Еггерс 63; уламки бронзових посудин; ножиці бронзові; жетони скляні; бронзові наконечники стріл та пряжка.

Пряжка бронзова (Рис. 13: 9–10). Ціла, дещо пошкоджена обойма, деформована та оплавлена. Рамка омегоподібної форми, корпус гладкий, у перетині трикутний; петлі рамки розширені. Вісь на кінцях має бочкоподібні фіксатори. Обойма прямокутна, зігнута двічі пластина має два отвори для скріплення. Язичок не заходить за рамку, дещо прогнутий, в основі можливо був майданчик. Загальні розміри: рамки – $2,4 \times 5$ см, обойми – $2,2 \times 3,4$ см.

Джерело: фонди ДІКЗ «Межибіж».

5. Завадівка (Корсунь-Шевченківський р-н, Київська обл.).

Могильник черняхівської культури, який у 1959 р. досліджувала Н. М. Кравченко. На площі близько 200 м² відкрито сім поховань. Матеріали пам'ятки видані.

Поховання 5. Трупоспалення на гл. 0,5 м в ямі діаметром 0,8 м. Компактне скупчення кісток перекрите шаром битого посуду. Інвентар: пряжка, сім гончарних посудин (ваза, глек, кубок, миски, горщик) (Рис. 4).

Пряжка бронзова – ціла (Рис. 4: 3–4)². Рамка омегоподібної форми, брусок гладкий, у перетині трикутний, петлі для вісі широкі. Язичок фацетований, в основі простежується прямокутний майданчик, закінчення язичка розширене та випукле. Вісь залізна. Розміри рамки $2,6 \times 5,3$ см.

Літ.: Кравченко 1973, с. 102-103; Петраускас, Петраускас 2008, с. 53-97.

6. Зеленянка (Крижопільський р-н, Вінницька обл.).

У 2015 р. до Вінницького обласного краєзнавчого музею передано колекцію речей, можливо з черняхівського могильника, до складу якої входили: казанок бронзовий Еггерс 63; чотири пряжки, одна з яких шарнірна; фрагмент ажурної підвіски; кільце; чотири гвіздки.

Пряжка із мідного сплаву (Рис. 13: 1). Рамка D-подібної форми, фацетована, обойма прямокутна з двома отворами для кріплення. Вісь має бочкоподібні фіксатори. Язичок фацетований, в основі має прямокутний майданчик прикрашений нарізками. Розміри рамки $2 \times 2,8$ см.

Літ.: Levada, Potupčik 2017, s. 409, рис. 1: 4.

7. Косанове (Гайсинський р-н, Вінницька обл.).

Могильник черняхівської культури у 1961–1964 рр. досліджували В. П. Петров та Н. М. Кравченко. На площі близько 800 м² відкрито 56 поховань черняхівської культури. Матеріали досліджень видані повністю.

Із поховання 1-1963 та культурного шару походять цілі та уламок від шарнірних пряжок.

Поховання 1-1963. Трупопокладення на гл. 0,7 м, повністю зруйноване в давнину. Інвентар: фібула Гороховський / Б3; пряжка цільнолита; підвіска з ікла та намиста зі скла та бурштину (Рис. 16).

Пряжка квадратної форми з бронзи, цільнолита – рамка та обойма складають єдине ціле. Язичок прогнутий на середині, півкруглий у перетині. На обоймі збереглися дві заклепки. Загальні розміри $2,8 \times 2,9$ см, рамки – $1,5 \times 2,9$ см (Рис. 16: 4).

Знахідки з культурного шару.

Пряжка бронзова – ціла, дещо оплавлена (Рис. 13: 5). Рамка омегоподібної форми, фацетована (перетин сегментоподібний), в основні два прямокутних майданчики. Язичок у перетині сегментоподібний, із прямокутними майданчиками в основі. Вісь бронзова, на кінцях має грибоподібні фіксатори. Розміри рамки $2 \times 4,1$ см.

Пряжка бронзова – уламок більшої частини рамки, оплавлена (Рис. 13: 6). Рамка омегоподібної форми, у перетині має трикутну форму. Можливі розміри рамки $4 \times 4,8$ см.

Літ.: Кравченко 1967, с. 77-136; Petrauskas 2003, Abb. 72: 6; 75: 15.

8. Ново-Олександрівка³ (м. Запоріжжя).

Із культурного шару зруйнованого могильника черняхівської культури походить шарнірна пряжка.

Пряжка бронзова шарнірна (Рис. 13: 3). Рамка D-подібної форми, у перетині – трикутна. Язичок в основі має прямокутний майданчик, закінчення загнуте за рамку. Вісь на кінцях має грибоподібні закінчення. Обойма прямокутної форми з двічі зігнутої пластини та двома отворами для кріплення. Розміри рамки – $2,8 \times 4,7$ см, обойми – $2,9 \times 3$ см.

Літ.: Брайчевская 1960, с. 172.

² Саму пряжку віднайти не вдалося. Мною зроблене технічне креслення за фотографією, яка збереглася в архіві Н. М. Кравченко.

³ Раніше Верхньо-Хортицький район, який у 1962 р. був ліквідований і його територія увійшла до Червоноармійського району м. Запоріжжя.

9. Оселівка (Кельменецький р-н, Чернівецька обл.).

Могилиник черняхівської культури у 1969–1978 рр. досліджувала Г. Ф. Нікітіна, де на площі біля 2300 м² розкопано 89 поховань. Матеріали видані повністю.

Поховання 78. Трупоспалення у вигляді компактного скупчення кісток перекритих шаром посуду діаметром 0,5 м та гл. 0,4–0,8 м. Інвентар: бронзова голка, залізні окуття, уламки рогового гребеня, оплавлені уламки виробів із бронзи та заліза, гончарний посуд (не менше 13 посудин, серед яких дев'ять столових, в т. ч. дві вази та два кухонних горщики), дві бронзові пряжки (Рис. 5)⁴.

Пряжка шарнірна з рамкою D-подібної форми. Язичок та обойма збереглися частково, оплавлена та деформована. Рамка в перетині півкругла, в основі має прямокутні майданчики, на яких нанесено риски. Вісь бронзова, на кінцях має кільця-фіксатори. Розміри рамки 1,6 × 2,3 см (Рис. 5: 2).

Пряжка бронзова біовальна/двочастинна – відсутні частини рамки, частково оплавлена. Рамка в перетині трикутна. Язичок масивний, фасетований, в основі має прямокутний майданчик, закінчення дещо загнуте. Можливі розміри рамки 3,5 × 6,8 см (Рис. 5: 3).

Літ.: Никитина 1988, с. 72.

10. Острів (Рокитнянський р-н, Київська обл.).

Багатошарова пам'ятка, яка включає і поселення черняхівської культури. Із 2015 р. дослідження ведуться під керівництвом В. Г. Івакіна. У публікації матеріалів черняхівської культури з розкопок у 2017 р. подана інформація про одну шарнірну пряжку з культурного шару.

Пряжка бронзова – фрагментована та деформована (Рис. 13: 2). Форма рамки омегоподібна, верх передньої частини орнаментований рядом випуклих прямокутників. Перетин рамки пластинчастий.

Літ.: Милашевський 2019, с. 128, рис. 14: 19.

11. Побережне-1а (Вінницький р-н, Вінницька обл.).

Біля с. Побережне на могильнику черняхівської культури було досліджено залишки трूपоспалення.

Поховання 1. У ямі розмірами 0,6 × 0,8 м та гл. 0,5–0,6 м знайдено бронзовий казанок, під яким розташовувалося компактне скупчення решток спалення. За антропологічним визначенням поховання належало дорослій людині.

Інвентар: казанок бронзовий Еггерс 63; фібула бронзова Гороховський Б1; пряжки та окуття закінчення, гребінь трапецієподібний Петраускас варіант 1; виріб зі скла, можливо – кубок; жетон граль-

ний зі скла; бронзові окуття гральної дошки; голка бронзова; наконечник залізний; уламки виробів із бронзи; ліпний (кубок, кухоль, миска-вазочка, миски, горщик) та гончарний (миски) посуд.

Пряжка бронзова (Рис. 14: 2). Фрагментована і деформована, збереглися обойма та язичок. Має чіткі сліди оплавлень. Вісь залізна, на закінченнях має циліндричні бронзові фіксатори. Обойма прямокутної форми, скріплена трьома гвіздками із загнутими кінцями. Язичок прямий, дещо прогнутий на середині, у перетині – напівкруглий, із фасетованими боковими гранями. Розміри обойми – 2,8 × 4,8 см. Довжина язичка – 3,4 см, максимальний перетин в основі – 0,2 × 0,4 см.

Пряжка бронзова (Рис. 14: 3). Фрагментована і деформована, збереглася обойма. Має чіткі сліди оплавлень. Обойма прямокутної форми з трьома отворами для кріплень. Розміри: 2,7 × 5,1 см.

Окуття закінчення реміню бронзове (Рис. 14: 1). Ціле, має сліди дії вогню. Бронзова пластина складена двічі, форма майже квадратна. Місце згину валикоподібне. Кінці пластини скріплені між собою двома клепками з бронзи. Розміри окуття: 2 × 2,1 см. Товщина зазору між пластинами – близько 0,2 см.

Літ.: Petrauskas, Didenko, Slobodjan (у друці)

12. Побережне-1 (Вінницький р-н, Вінницька обл.).

Поселення синхронне могильнику черняхівської культури Побережне-1а. Із культурного шару походить шарнірна пряжка.

Пряжка – збереглася рамка, деформована і оплавлена (Рис. 14: 4). Рамка деподібної форми, в перетині – сегментоподібна. В основі рамки залишені прямокутні майданчики з вибірками, з двох сторін від середини дужки також залишилися прямокутні майданчики. Загальні розміри рамки 3 × 5 см, перетин майданчиків 0,3 × 0,5 см, дужки – 0,3 × 0,5 см.

Літ.: Petrauskas, Didenko, Slobodjan (в друці)

13. Привільне (Запорізький р-н, Запорізька обл.).

Могилиник черняхівської культури досліджений у 1929 р. В. Є. Козловською та П. А. Козар, де на площі 960 м² досліджено 28 поховань. Матеріали видані повністю. Із культурного шару походить пряжка.

Пряжка бронзова шарнірна – ціла (Рис. 13: 4). Рамка D-подібної форми. Язичок прямий, закінчення язичка доходить до краю рамки. Обойма прямокутної форми, має три отвори для кріплень. Розміри рамки 1,8 × 2,7 см, обойми – 1,8 × 2,5 см.

Літ.: Кухаренко 1955, с. 144, Табл. V: 17.

14. Романківці (Сокирянський р-н, Черновицька обл.).

Могилиник черняхівської культури у 1970-х роках досліджувала Г. Ф. Нікітіна, де на площі біля

⁴ Креслення та реконструкцію пряжок зроблені мною.

2000 м² досліджено 106 поховань. Матеріали вида-
ні повністю.

Поховання 38. Трупоспалення без урни на
гл. 0,4 м та розмірами 0,6 × 0,7 м. Інвентар: ніж за-
лізний, пряжка (Рис. 6).

Пряжка бронзова шарнірна. Рамка D-подібної
форми, кінці якої скріплені віссю. Язичок прогну-
тий на середині, закінчення загнуте. Розміри рамки
2,5 × 5,5 см (Рис. 6: 2).

Літ.: Никитина 1996, с. 82.

15. Ружичанка (Хмельницький р-н, Хмельниць-
ка обл.).

Могильник черняхівської культури у 1964–
1966 рр. досліджував І. С. Вінокур, де виявлено 72
поховання. Матеріали пам'ятки видані в кількох ре-
дакціях⁵.

Поховання 1. Трупопокладення дитини орієнто-
ване головою на північ на гл. 0,6 м. Інвентар: миски
гончарні, пряжка та фібула Амброз група 16, серія III,
підгрупа 4 (Рис. 7).

Пряжка шарнірна з бронзи. Рамка пельтоподіб-
ної форми із вільними закінченнями, в перетині –
трикутна. На закінченнях рамки нанесені риси.
Язичок прямий із прогином під рамку, в його основі
зроблена коротка поперечна перекидина. Обойма
прямокутної форми з пластини зігнутої двічі і трьома
отворами для кріплення. Розміри рамки 2,3 × 5,2 см,
обойми – 2,4 × 3,6 см (Рис. 7: 1).

Поховання 44. Поховання дорослого⁶ орієнто-
ване головою на північ на гл. 1,4 м, не зруйноване.
Інвентар: фібула Гороховський Б2; голка; пряжка;
гребінь трапезієвидною спинкою Петраускас ва-
ріант 2; ведерцеподібні підвіски; скляна та бурш-
тинова намістина Гопкало тип II/18 та варіант I/1;
три гончарні посудини (миски та кубок), кістки
тварин⁷ (Рис. 8).

Пряжка бронзова шарнірна (Рис. 8: 6). Рамка
D-подібної форми, фасетована, в перетині трапезі-
єподібна. Кінці рамки мають майданчики, які при-

крашено вибірками та рисками. Вісь на закінченнях
має напівсферичні фіксатори. Обойма прямокут-
на, скріплена трьома гвіздками. Язичок фасетова-
ний, у перетині трикутний, в основі є прямокутний
майданчик. Розміри рамки 2 × 5 см, обойми – 2,7 ×
4,8 см.

Поховання 57. Трупопокладення дорослого орі-
єнтоване на північ на гл. 1,5 м⁸. Інвентар: дві брон-
зові фібули Гороховський А1⁹; пряжка; три відер-
цеподібні підвіски з бронзи; підвіски та намиста з
бурштину, сердолику; гончарний посуд: дві миски-
вази, горщик¹⁰ (Рис. 9).

Пряжка шарнірна з бронзи (Рис. 9: 1). Рамка
прямокутної форми з незамкнутими кінцями, на
яких розташовані стійки для кріплення вісі. Пере-
тин рамки трикутний. Язичок прямий, у перетині
круглий. Обойма з пластини складеної двічі тра-
пезієподібної форми з трьома отворами для крі-
плення. Розміри рамки 2,2 × 4,5 см, обойми – 2,9 ×
4 см.

Літ.: Вінокур 1979, с. 112–135; Kokowski 2007;
Гопкало 2012, с. 331–400.

16. Селище (Козятинський р-н, Вінницька
обл.).

До НМІУ було передано колекцію металевих
виробів пізньоримського часу, знайдених поблизу
с. Селище. Усі знахідки з цього місцезнаходження
умовно поділені на три «комплекси», в яких «комп-
лекси» 1 та 3 містили шарнірні пряжки.

Комплекс 1. Можливо залишки одного трупос-
палення на могильнику черняхівської культури.
Склад знахідок: цідилка бронзова Еггерс 161; кіль-
ця з фіксаторами бронзові; шпора бронзова; ула-
мок гребеня з рогу; атташ від бронзової посудини;
окуття бронзове; світильник (?) глиняний; бронзове
окуття та дві пряжки.

Пряжки срібні шарнірні – деформовані та оплав-
лені (2 шт.) (Рис. 14: 5–8). Майже однакової форми
та розмірів. Рамки D-подібної форми, фасетовані, в
основі мають прямокутні майданчики, прикраше-
ні виїмками та вирізками. Язичок із повздовжніми
гранями, без майданчика в основі. Обойма прямо-
кутної форми, скріплена двома цвяшками. Вісь має
грибоподібні фіксатори. Розміри рамок 1,1 × 2,4 см,
обойм – 1,4 × 2,2 см.

⁸ Жінка, за І. С. Вінокуром [Вінокур 1979, с. 124].

⁹ Малюнки обох фібул наведено в роботі І. С. Вінокура
і вони не однакові [Вінокур 1979, рис. 21: 1, 2]. В усіх
наступних роботах подається креслення однієї фібули,
дійсно типу Гороховський А1, на підставі якої робиться
висновок, що і друга фібула належить до того ж типу.
Мені видається це не зовсім обгрунтованим.

¹⁰ За Звітом 1965 р. горщик не гончарний, а ліпний. Крім
того, до поховання належить гребінець [Вінокур 1965,
табл. 26].

⁵ Якість першої публікації цього принципово важли-
вого могильника не завжди відповідає вимогам
сучасної археології [Вінокур 1979, с. 112–135].
Частина матеріалів була заново перевидана в ро-
ботах Є. Л. Гороховського [Гороховський 1988a] та
А. Коковського [Kokowski 2007]. Спробу повної ре-
публікації матеріалів Ружичанки здійснила О. В. Го-
пкало [Гопкало 2012]. Проте, і це не зняло ряду питань
щодо окремих поховань цього могильника – складу
комплексів, типів речей та ін. Залучені мною комплек-
си побудовані на роботах вказаних авторів із певни-
ми коментарями.

⁶ Жінка, за визначенням І. С. Вінокура [Вінокур 1979,
с. 122].

⁷ Склад та типи речей з цього поховання мають певні
протиріччя в різних джерелах [Гопкало 2012, с. 348–
349].

Комплекс 3. Поселення черняхівської культури, на поверхні якого зібрано колекцію металевих речей, серед яких і шарнірна пряжка.

Пряжка бронзова шарнірна (Рис. 14: 9). Рамка D-подібної форми, фасетована, в основі має прямокутні майданчики, прикрашені виїмками та рисками, в перетині трапецієподібна. Язичок масивний, прогнутий посередині, фасетований, в основні прямокутний майданчики прикрашені виїмками та рисками. Вісь бронзова, без фіксаторів. Розміри рамки $2,3 \times 4,2$ см.

Літ.: Петраускас, Діденко 2019, с. 148-168.

17. Уманський район (Черкаська обл.).

Колекція речей з випадкової знахідки зберігається в ДІКЗ «Межибіж». Склад колекції: уламки бронзових казанків Еггерс 63; луноподібні бронзові накладки; шпора срібна; пряжки.

Пряжка бронзова – відсутній язичок (Рис. 15: 4, 5). Рамка має D-подібну форму, в перетині – сегментоподібна, з означеними гранями та заглибленням у тильній частині. Вісь залізна, сильно окислена, на кінцях має бронзові кільця-фіксатори. Розміри рамки: $2 \times 2,5$ см, максимальний перетин рамки – $0,25 \times 0,45$ см.

Пряжка бронзова – збереглася рамка оплавлена та деформована рамка (Рис. 15: 6, 7). Рамка пельтоподібної форми, із вільно загнутими кінцями, на вигинах якої зроблені стійки для вісі. У перетині рамка – ромбоподібна, з чітко означеними трьома гранями. Розміри рамки: $2,5 \times 4,7$ см, максимальний перетин рамки – $0,4 \times 0,5$ см.

Пряжка бронзова збереглася майже повністю, сильно оплавлена і деформована (Рис. 15: 10, 11). Рамка має пельтоподібну форму, на вигинах якої зроблені стійки для вісі. У перетині рамка трикутна, з чітко означеними гранями. Язичок в основі має широкий щиток трапецієподібної форми, закінчення язичка пряме і сягає середини рамки. Вісь залізна, має бронзові кільця-фіксатори. Розміри рамки $2,5 \times 5,2$ см, обойми – 2×4 см; максимальний перетин рамки – $0,3 \times 0,65$ см.

18. Черепашинці (Калинівський р-н, Вінницька обл.).

На фотографії довоєнної експозиції Вінницького музею знахідок із могильника черняхівської культури зображена шарнірна пряжка.

Пряжка бронзова (?) – відсутній язичок. Рамка має D-подібну форму. Можливі розміри рамки – $3,6 \times 5$ см.

Літ.: Левада 2003, с. 13.

19. Чернелів-Руський (Тернопільський р-н, Тернопільська обл.).

Могильник черняхівської культури досліджений І. П. Геретою у 1973–2001 рр. На площі близько

7000 м² розкопано 310 поховань. Матеріали опубліковані повністю.

Поховання 48. Трупопокладення дорослої жінки орієнтоване на північ на гл. 0,9 м, ритуально зруйноване (Рис. 10). Інвентар: пряжка; гребінь; фібула; гончарний посуд (ваза, дві миски).

Пряжка бронзова – пошкоджена частина обойми (Рис. 10: 8). Рамка D-подібної форми, фасетована, в перетині сегментоподібна; в основні має прямокутні майданчики прикрашені виїмками. Вісь залізна із бронзовими фіксаторами на кінцях. Язичок фасетований із прямокутним майданчиком в основі, закінчення язичка загнуте за рамку. Ширина рамки 2 см, висота 3 см.

Поховання 85. Трупопокладення підлітка орієнтоване головою на північ на гл. 0,75 м, ритуально зруйноване. Інвентар: пряжка¹¹ бронзова; миска гончарна.

Пряжка (?) бронзова – збереглася обойма та вісь (Рис. 13: 8). Обойма прямокутної форми із зігнутою двічі пластини та отворами для кріплення. Краї обойми зубчасті. На одному кінці вісі зберігся грибоподібний фіксатор. Довжина вісі 6 см, розмір пластини $5,3 \times 1,9$ см.

Поховання 104. Трупопокладення орієнтоване головою на північ на гл. 1,4 м, ритуально зруйноване. Інвентар: пряжка; фібула бронзова Гороховський/Гопкало, неслухівська серія; гребінь роговий тришаровий із бронзовими заклепками (зберегся фрагментарно) (Рис. 15: 8, 9).

Пряжка бронзова – пошкоджена частина обойми (Рис. 15: 9). Рамка має пельтоподібну форму, на вигинах якої зроблені стійки для вісі. Перетин рамки має форму трикутника із зрізаними кутами. Язичок вузький звужений до закінчення, в перетині трикутний, закінчення язичка пряме і сягає країв рамки. Вісь – бронзова, можливо мала кільця-фіксатори. Обойма прямокутної форми із двічі зігнутою пластини з двома отворами для кріплення. Розміри рамки $3,4 \times 6,3$ см, обойми – $2,3 \times 4,3$ см; максимальний перетин рамки – $0,35 \times 0,85$ см.

Поховання 148. Трупопокладення підлітка орієнтоване головою на північний схід на гл. 1,45 м, ритуально порушене. Інвентар: дзвіночок; голка; пряжка; гребінь роговий із високою підтрикутною спинкою; кулька та пронизка пастові; пластинка скляна; гончарний глек (Рис. 11).

Пряжка бронзова шарнірна (Рис. 11: 4). Рамка D-подібної форми, переріз рамки сегментоподібний із заокругленими гранями. Обойма складена з двох тонких пластинок, скріплена чотирма заклепками. Язичок до кінця завужений і дещо зігнутий на закінченні. Розміри рамки $2,1 \times 3,9$ см, обойми – $2,4 \times 3,2$ см.

¹¹ Не виключаю, що обойма походить і не від пряжки: на пластині відсутні прорізи для стійки рамки.

Поховання 256. Трупопокладення орієнтоване головою на північ в ямі із кам'яним закладом розмірами $2,25 \times 4,85$ м та гл. 2,8 м, ритуально зруйноване. Інвентар: наконечники бронзові (5 шт.); гребінь роговий із дугоподібною спинкою високих пропорцій; кубок скляний Еггерс 194; голка бронзова; оселок (?); пряжки бронзові (3 шт.); відерцеподібні підвіски; фібули срібні Гороховський А1 (3 шт.); гончарний (4 миски) та ліпний (горщик) посуд (Рис. 12).

Пряжка бронзова ціла (Рис. 12: 11). Рамка омегоподібна, у перерізі трикутна. Вісь на кінцях має грибоподібні фіксатори. Язичок широкий має загнутий кінець, у перетині півкруглий. Обойма прямокутна, виготовлена з бронзової пластинки зігнутої двічі з двома заклепками для кріплення. Розміри рамки $2,5 \times 6,2$ см, обойми – $2,7 \times 5,4$ см. Ширина язичка 0,3 см.

Пряжка бронзова – ціла (Рис. 12: 12). Рамка омегоподібна, у перерізі трикутна. Вісь рамки на кінцях має круглі ковпачки-фіксатори. Язичок вузький має загнутий кінець, у перерізі півкруглий. Обойма прямокутна, виготовлена з пластини зігнутої двічі і скріплена двома заклепками. Із внутрішнього боку на обоймі є ще одна дірка, можливо, на третю заклепку. Дірка є і на зворотному боці бляшки. Розміри рамки $2,6 \times 6,3$ см, обойми – $2,8 \times 5,3$ см. Ширина язичка – 0,3 см.

Пряжка бронзова – ціла (Рис. 12: 13). Рамка омегоподібна, у перерізі – трикутна. Вісь рамки на кін-

цях має круглі ковпачки-фіксатори. Язичок вузький має загнутий кінець, у перерізі півкруглий. Обойма прямокутна, виготовлена з бронзової пластинки зігнутої двічі з двома заклепками. Між пластинками обійми збереглись фрагменти шкіряного пояса. Розміри рамки $2,5 \times 6,4$ см, обійми – $2,9 \times 5,2$ см. Ширина язичка – 0,3 см.

Поховання 301a. Трупопокладення повністю зруйноване в давнину. Інвентар: уламок пряжки; фрагмент бронзового окуття із двох платівок; уламок скла; уламки рогового гребеня (Рис. 15: 1–3).

Пряжка шарнірна – зберігся тільки язичок (Рис. 15: 3). Язичок широкий в основі вузький поперечний щиток. Поверхня щитка орнаментована вертикальними насічками. Закінчення язичка загнуте донизу. Довжина язичка 3 см, максимальний перетин язичка $0,2 \times 0,5$ см, ширина щитка 2 см. Літ.: Герета 2013.

20. Ягнятин (Ружинський р-н, Житомирська обл.). Поселення черняхівської культури у 1946–47 рр. досліджувалося Є. В. Махно, де на площі 1350 м^2 розкопано десять наземних глинобитних споруд. У завалі обпаленої глини однієї із споруд знайдено пряжку.

Пряжка шарнірна з бронзи – збереглася тільки рамка (Рис. 13: 7). Рамка D-подібної форми, можливо корпус був фацетований. Розміри рамки 3×4 см.

Літ.: Махно 1949, табл. I: 2.

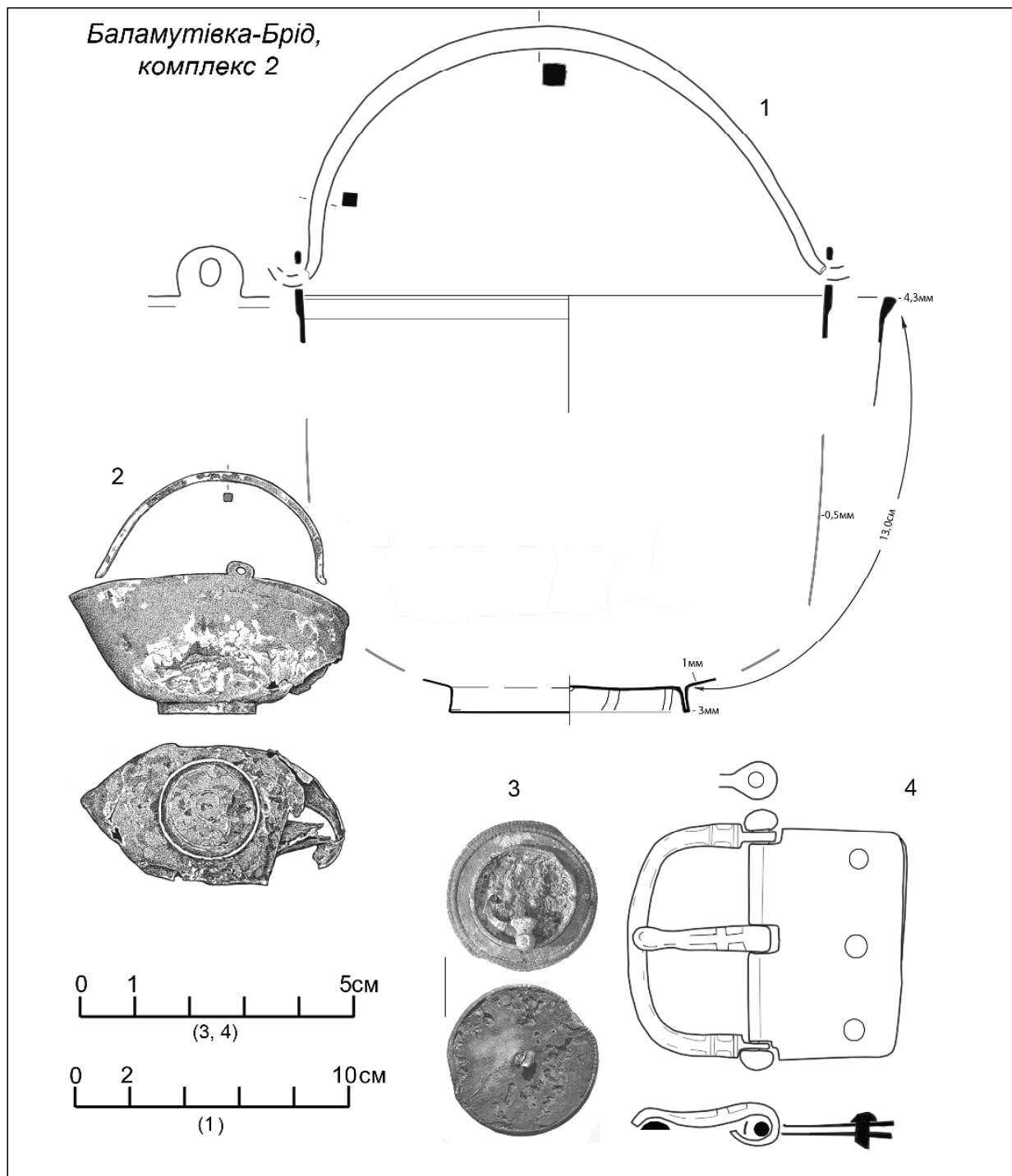

Рис. 1. Баламутівка-Брід, комплекс 2, деякі речі з поховання. 2 – Надвірняк, Погорілець 2014; інші – креслення автора.

Казанок (1 – технічне креслення; 2 – графічне зображення), щиток фібули (3), пряжка (4).

1-2, 4 – бронза; 3 – срібло та позолота.

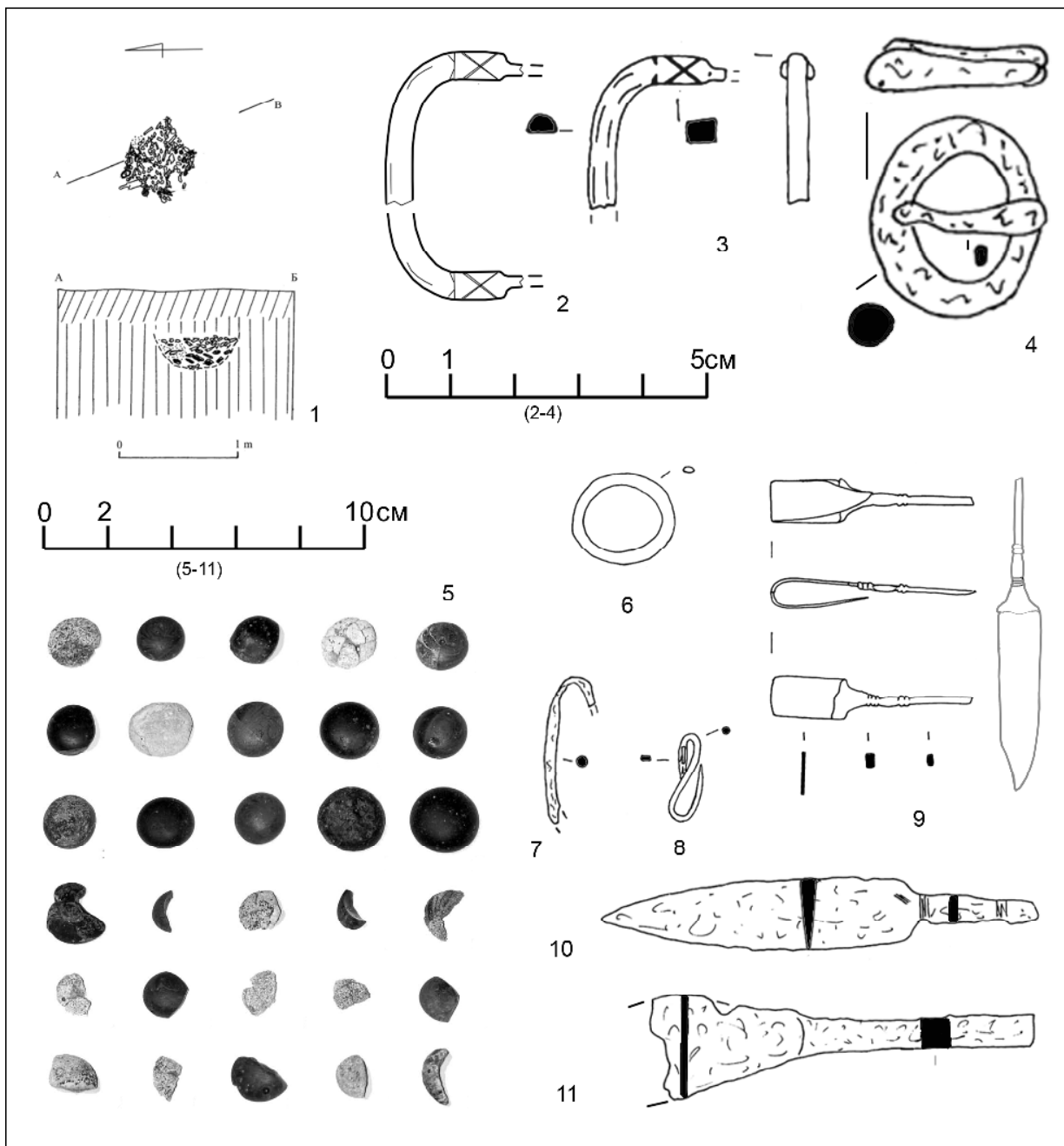

Рис. 2. Війтенки 1, поховання 69. 1,2, 4-11 – Любичев 2009, с. 72-90; 3 – реконструкція автора.

План поховання (1), реконструкція (2) та уламок рамки від пряжки (3), пряжка (4), жетони (5), металеві вироби (6-11)

2, 3, 6, 9 – бронза; 5 – скло; все інше – залізо.

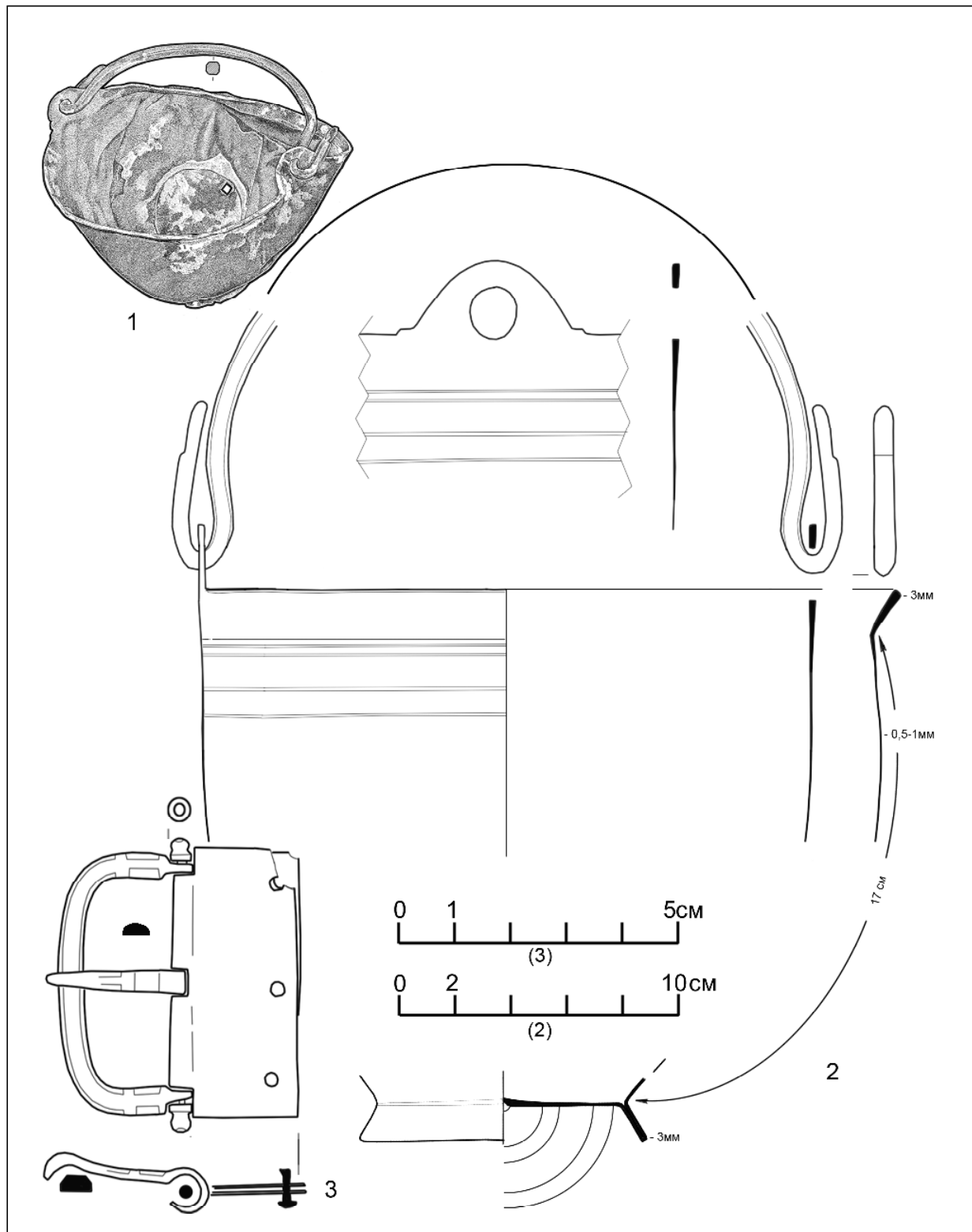

Рис. 3. Городниця, деякі знахідки з колекції. 1 – Надвірняк, Погорілець 2014; інше – креслення автора. Казанок, технічне креслення (2) та графічне зображення (1); пряжка (3).
все – бронза.

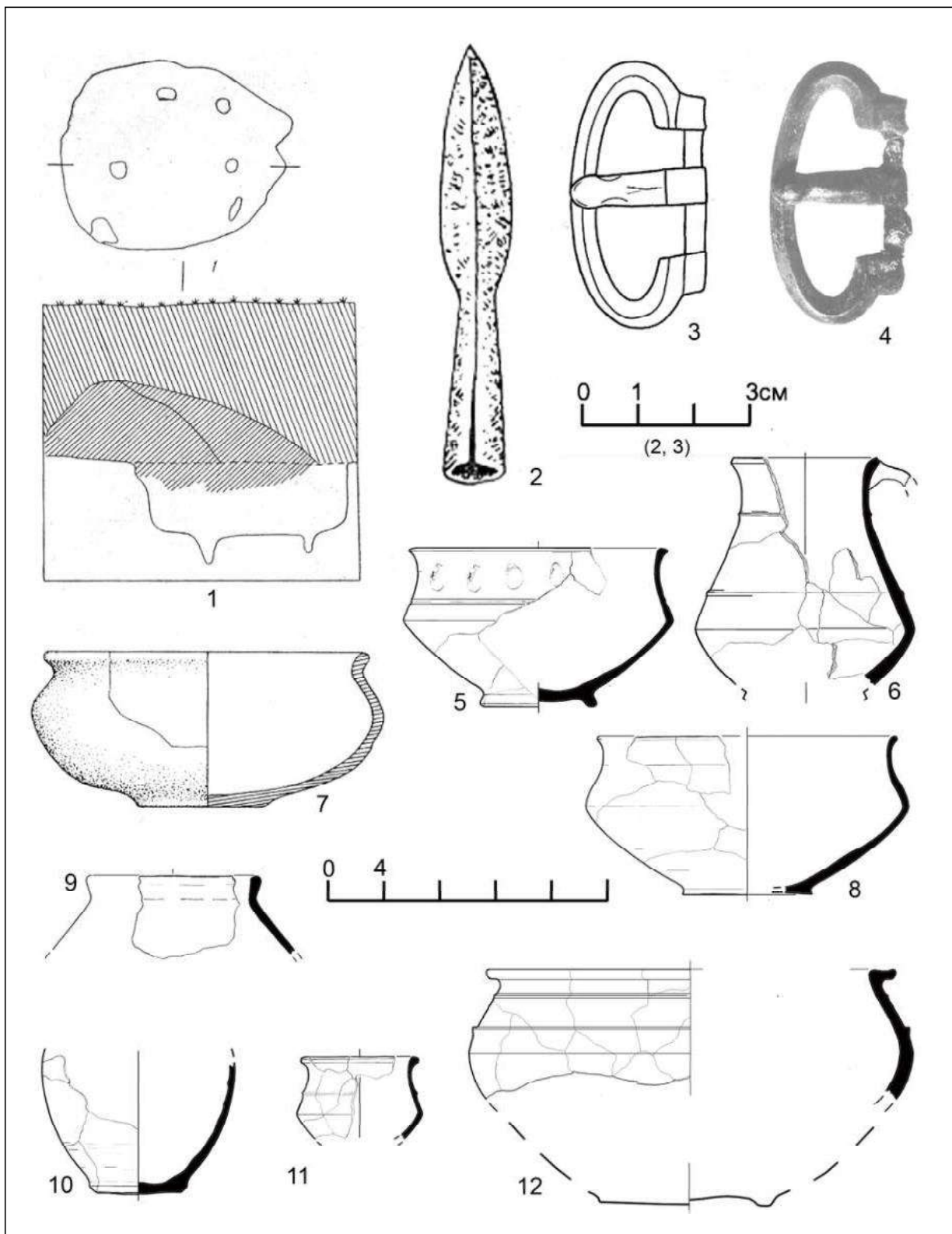

Рис. 4. Завадівка-2, поховання 5. План поховання (1), наконечник списа (2), пряжка (3, 4), ліпний та гончарний посуд (5-12). 1, 2, 4, 7 – Кравченко 1973, с. 102-103; все інше – креслення автора.
3, 4 – бронза; 2 – залізо; все інше – глина.

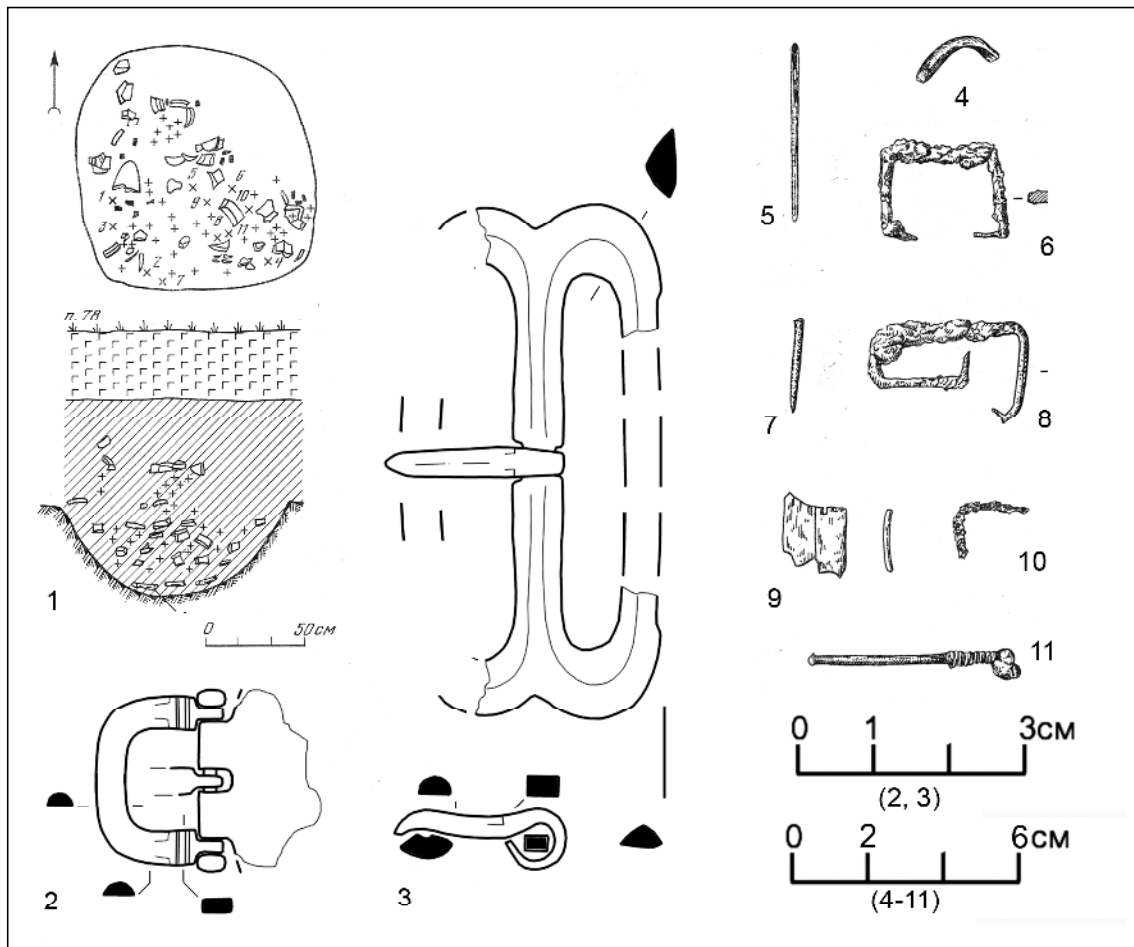

Рис. 5. Оселівка, пох. 78. План поховання (1), пряжки (2, 3), уламки гребеня (9), голки (5, 7), вісь фібули (11), вироби з металу (4, 6, 8, 10). 1, 4-11 – по: Никитина 1988, с. 5-97; 2, 3 – креслення автора. 2-5, 7, 11 – бронза; 9 – ріг; все інше – залізо.

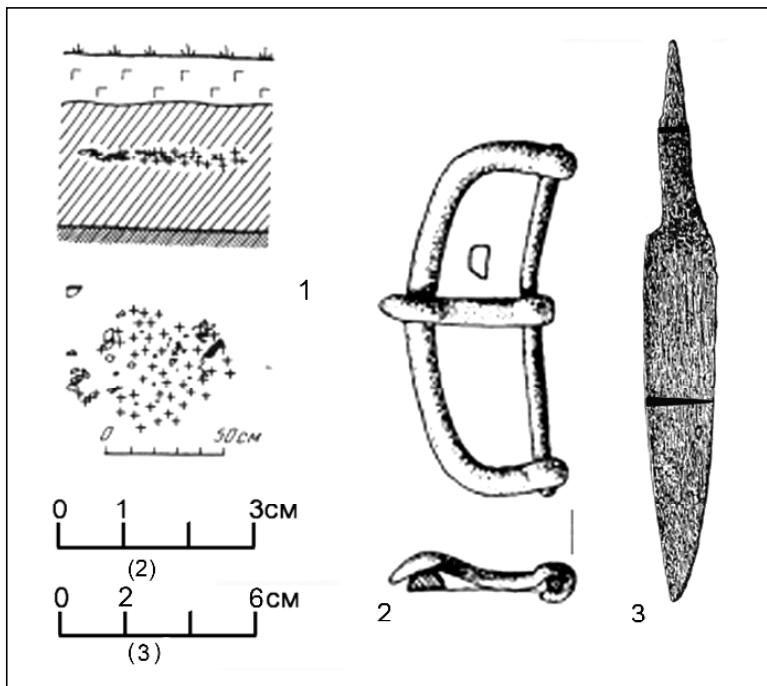

Рис. 6. Романківці, пох. 36. План поховання (1), бронзова пряжка (2) та залізний ніж (3) [за: Никитина 1996].

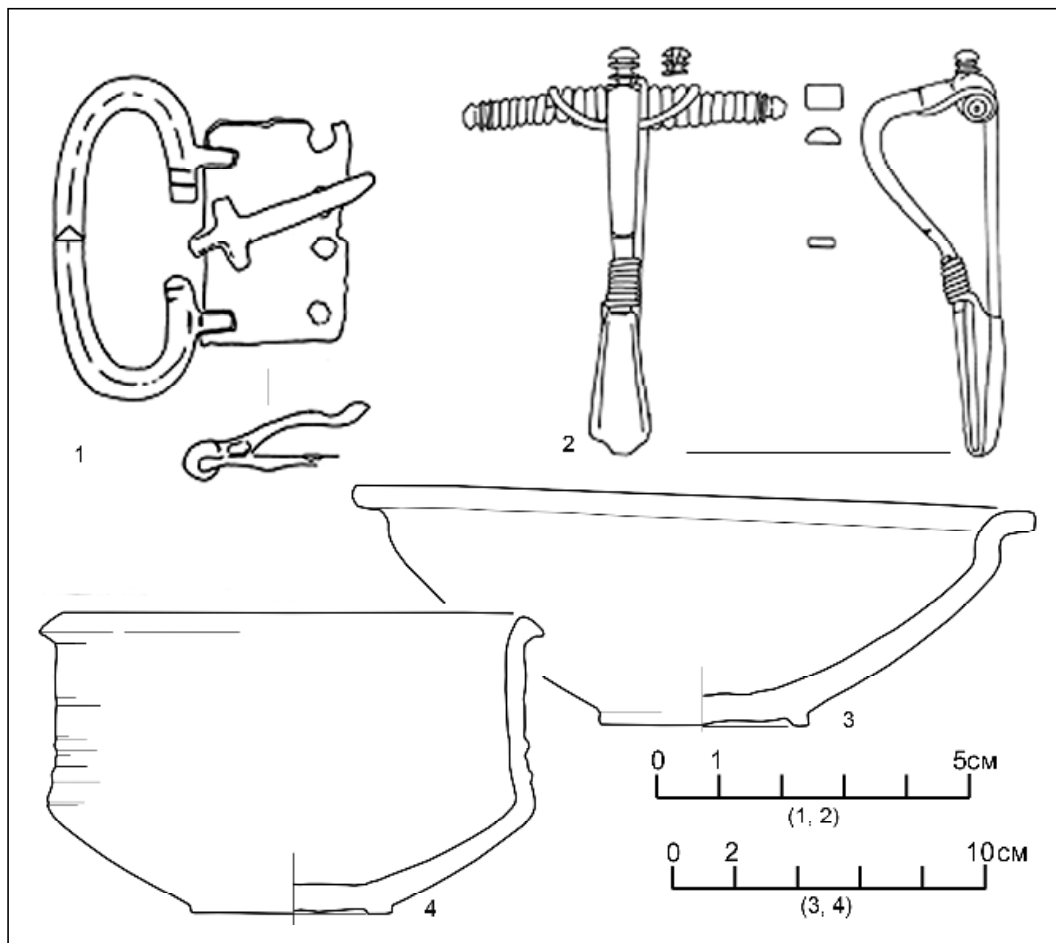

Рис. 7. Ружичанка, пох. 1. Бронзові пряжка (1) та фібула (2), гончарний посуд (3, 4) [за: Гонкало 2012, 330-400].

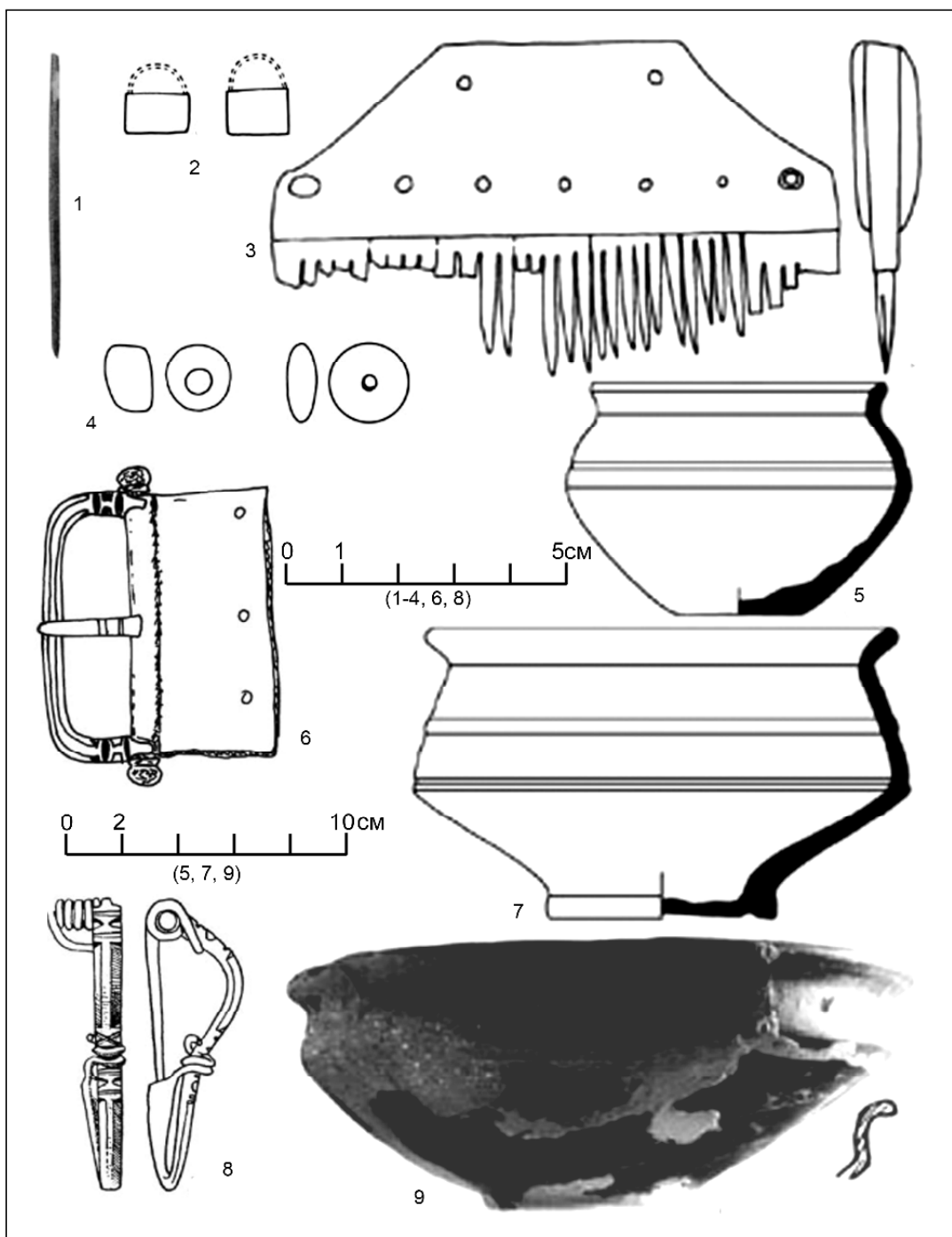

Рис. 8. Ружичанка, пох. 44. Голка (1), підвіски (2), гребінь (3), намиста (4), пряжка (6), фібула (8) та гончарний посуд (5, 7, 9) [за: Гонкало 2012, с. 330-400].

1, 2, 6, 8 – бронза; 3 – ріг; 4 – скло; все інше – глина.

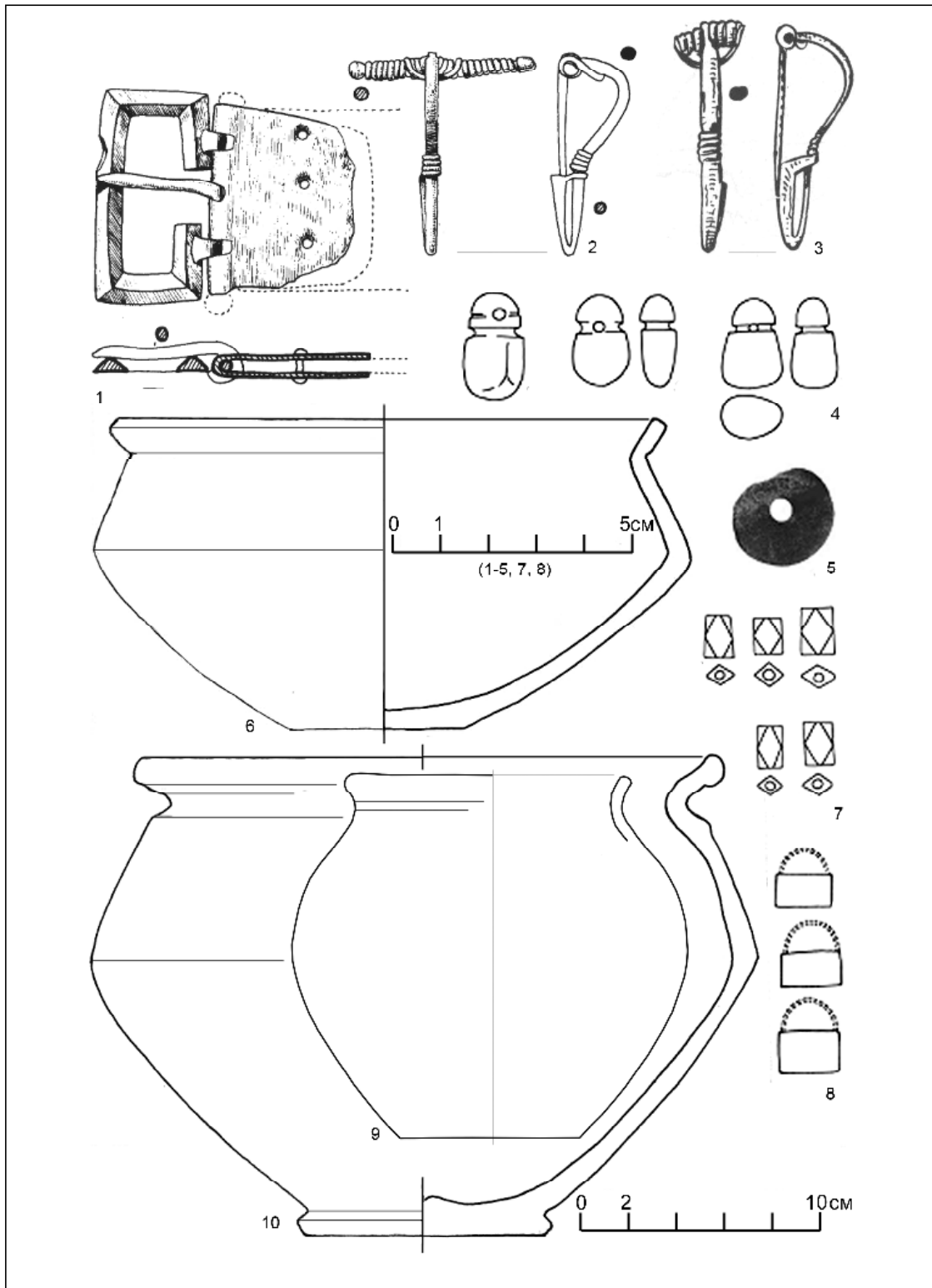

Рис. 9. Ружичанка, пох. 57. Пряжка (1), фібули (2, 3), намиста та підвіски (4, 5, 7, 8), гончарний посуд (6, 9, 10) [за: Гопкало 2012, с. 330-400].
1, 2, 8 – бронза; 4, 5, 7 – сердолік, буриштин; все інше – глина.

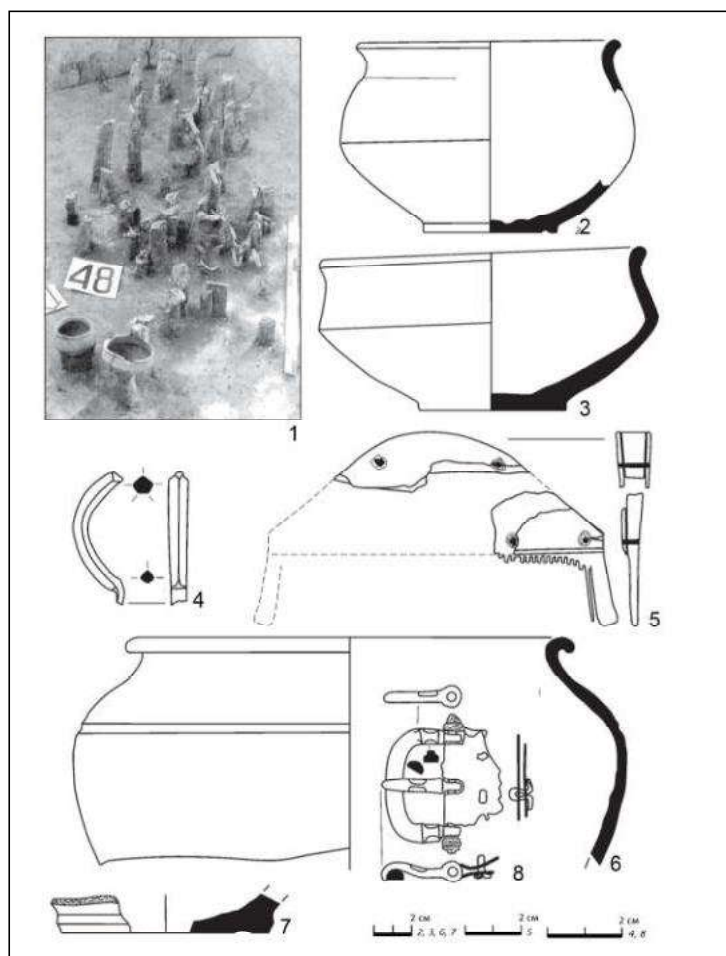
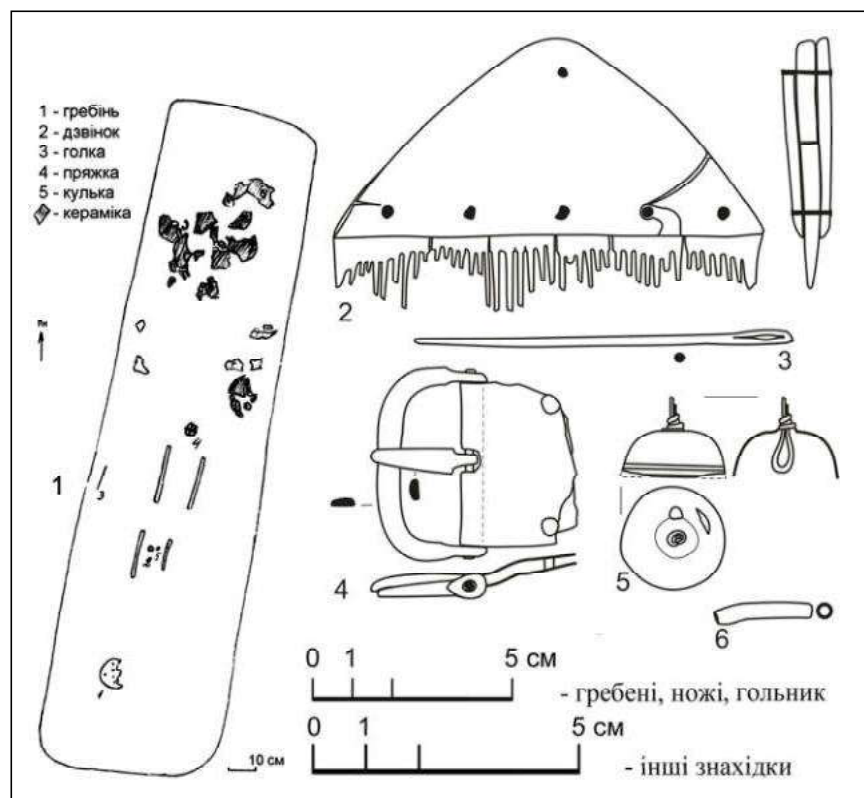

Рис. 10. Чернелів-Руський, пох. 48 [за: Герета 2013, с. 36].
План поховання (1), глиняний посуд (2, 3, 6, 7), фібула (4), гребінь (5), пряжка (8)
4, 8 – бронза; 5 – ріг; все інше – глина

Рис. 11. Чернелів-Руський, пох. 148 [за: Герета 2013, с. 58].

План поховання (1), гребінь (2), голка (3), пряжка (4), дзвіночок (5), пронизка (6)
3-6 – бронза; 2 – ріг

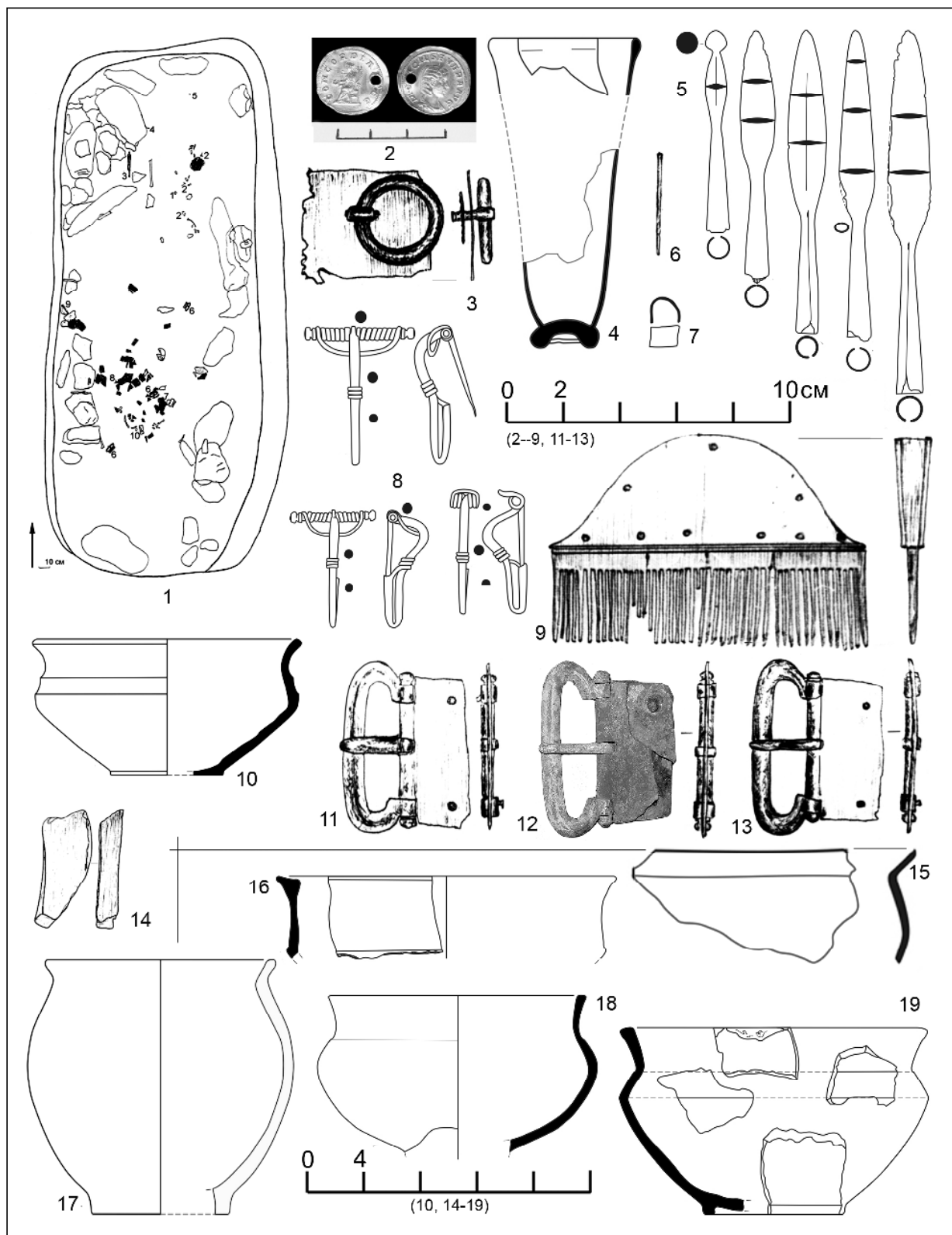

Рис. 12. Чернелів-Руський, пох. 265 [по: Герета 2013, с. 81-83; 12 – фото В. Тилищака].

План поховання (1), монета (2), окуття (3), кубок (4), наконечники (5), голка (6), підвіска (7), фібули (8), гребінь (9), пряжки (11-13), оселок (14), металева посудина (15), глиняний посуд (16-19)

5, 6, 7, 11-13, 15 – бронза; 9 – ріг; 2 – золото; 8 – срібло; 3 – скло; 14 – камінь; все інше – глина.

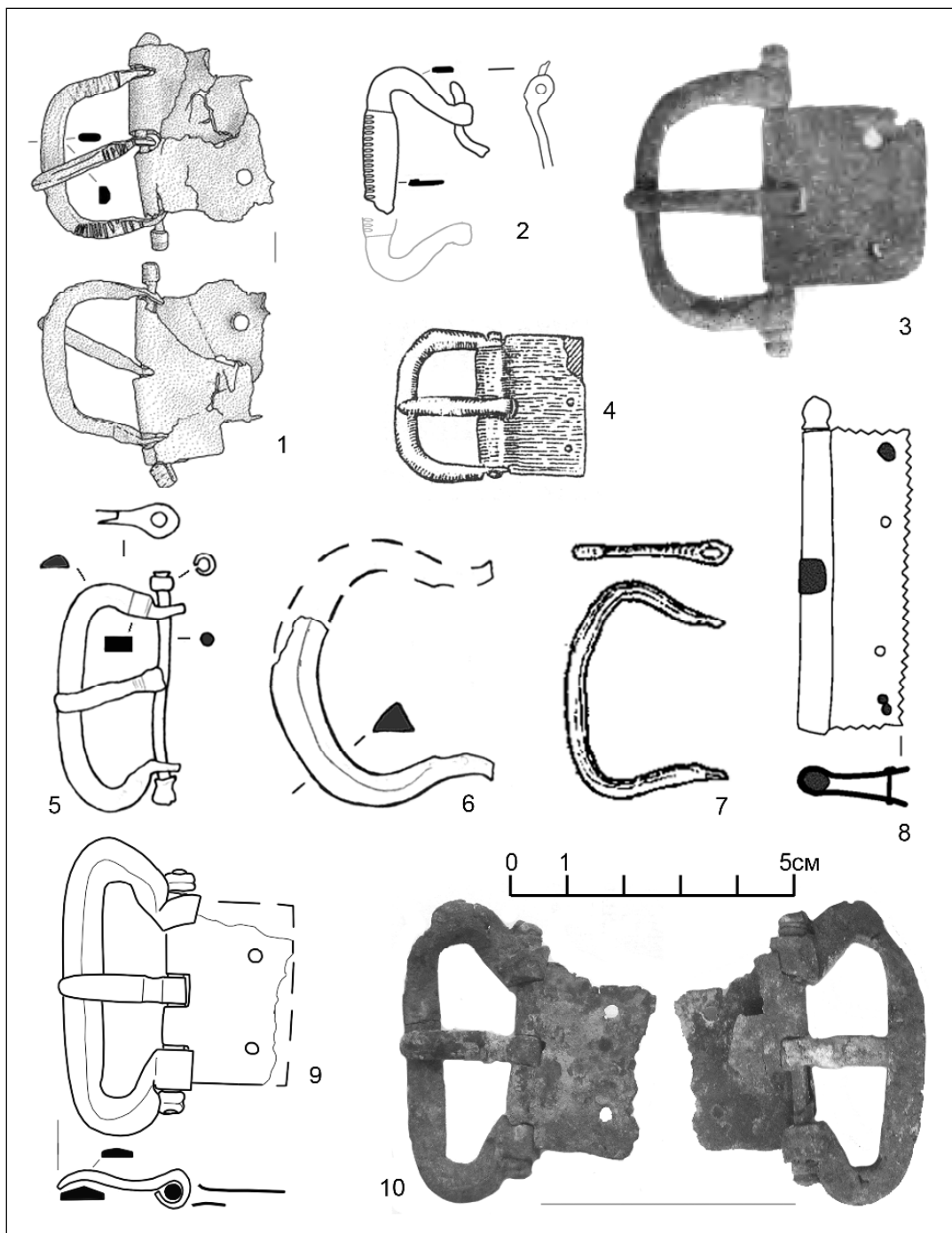

Рис. 13. Шарнірні пряжки черняхівської культури.

1 – Зеленянка [за: Levada, Poturčik 2017, s. 409-422]; 2 – Острів [за: Милашевський 2019, с. 118-132]; 3 – Новоолександрівка [за: Брайчевская 1960, с. 148-191]; 4 – Привольне [за: Кухаренко 1955, с. 125-152]; 5, 6 – Косанове [за: Petrauskas 2003, S. 224-351]; 7 – Ягнятин [за: Махно 1949, с. 153-175]; 8 – Чернелів-Руський, пох. 85 [за: Герета 2013, с. 42]; 9-10 – Житомирська область [креслення та фото автора].

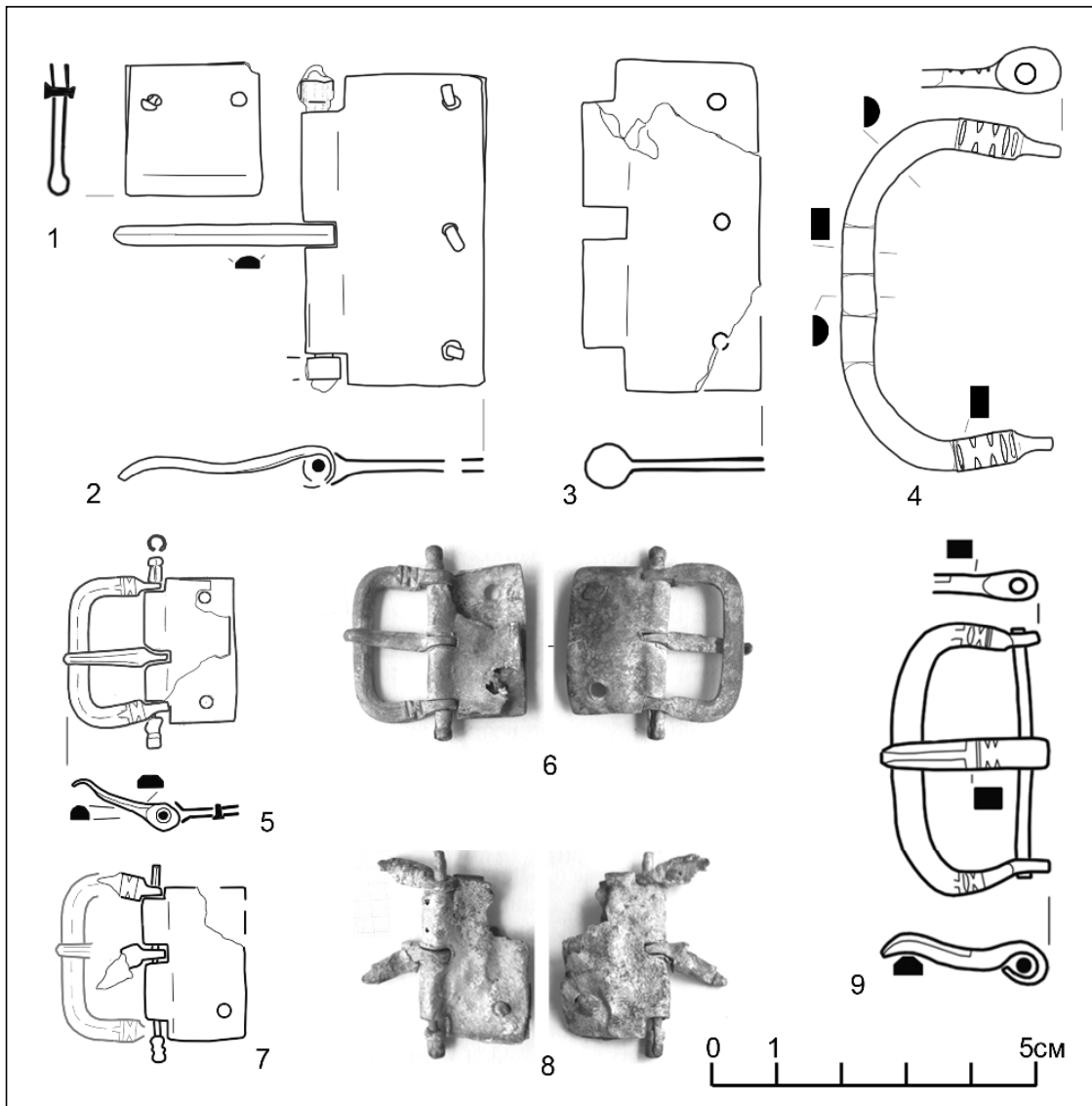

Рис. 14. Шарнірні пряжки черняхівської культури.

1-3 – Побережне-1а, пох. 1; 4 – Побережне-1 [рисунок автора]; 5-9 – Селище [Петраускас, Діденко 2019, с. 148-168]

1-4, 9 – бронза; 5-8 – срібло

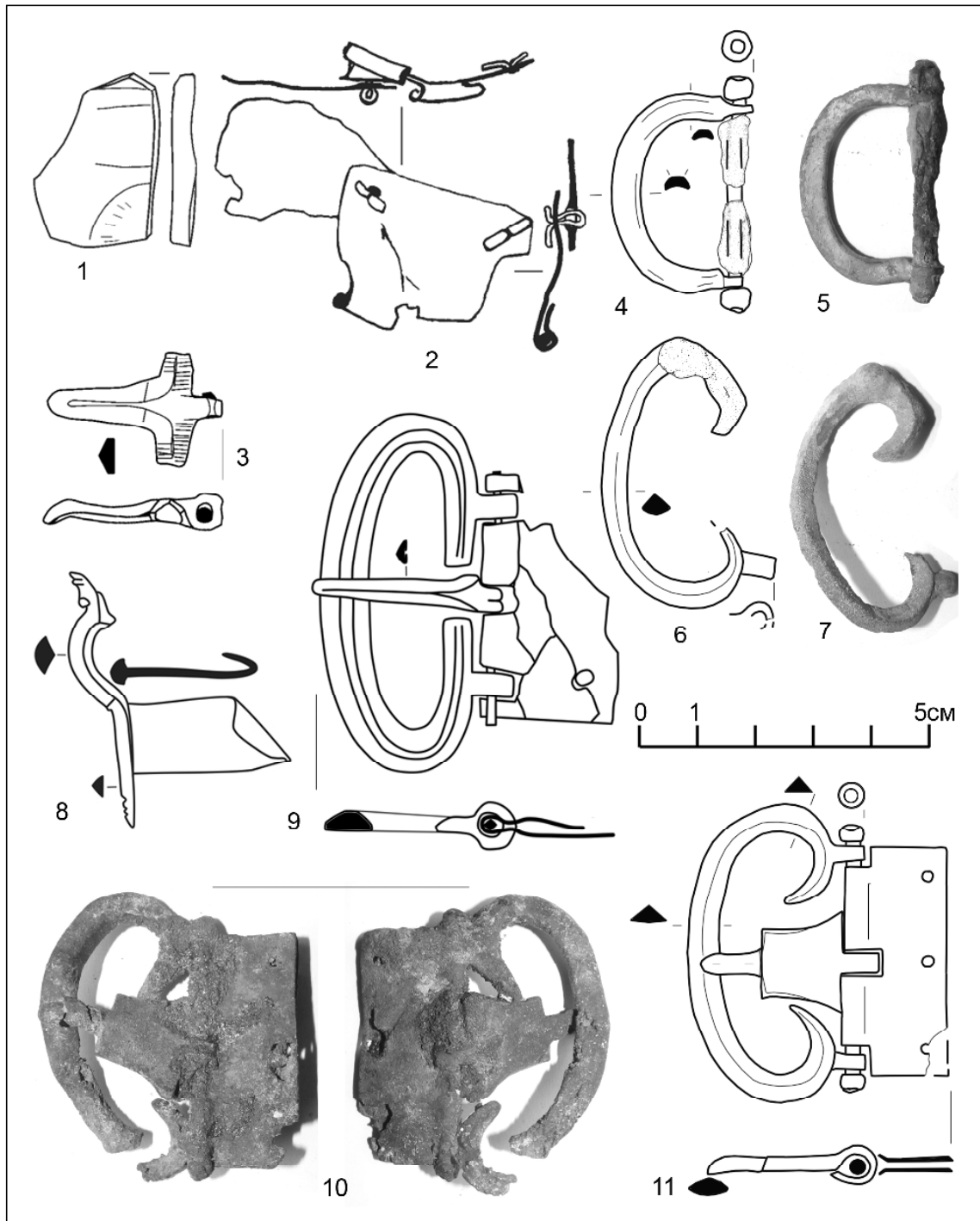

Рис. 15. Шарнірні пряжки черняхівської культури.

1-3 – Чернелів-Руський, пох. 301а [Герета 2013]; 4-7, 10, 11 – Уманський район [рисунки автора]; 8, 9 – Чернелів-Руський, пох. 104 [Герета 2013].

1 – скло; все інше – бронза.

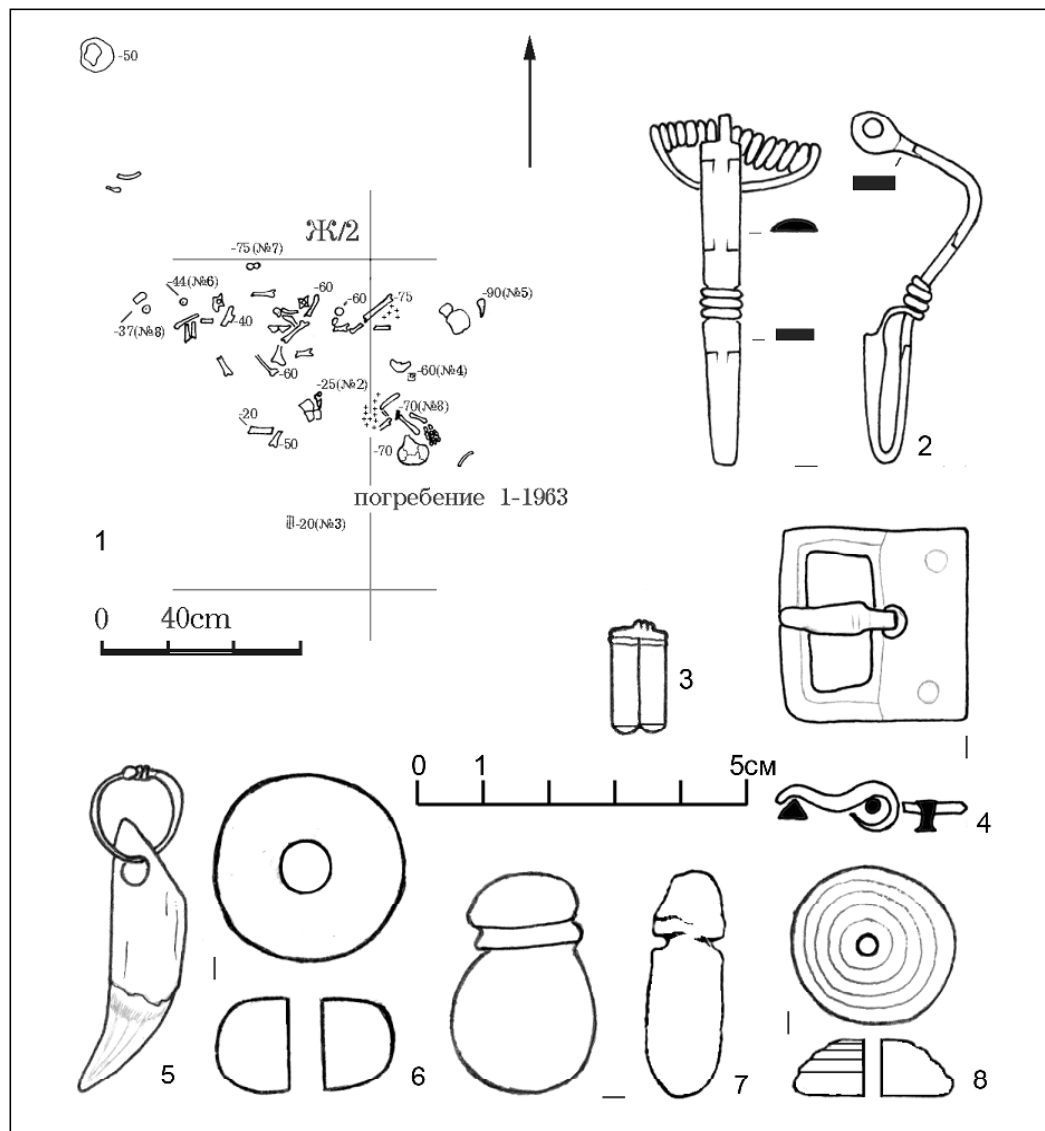

Рис. 16. Косанове, поховання 1-1963 [за: Petrauskas 2003, S. 224-351].

План (1), фібула (2), пряжка (4), намиста та підвіски (3, 5-8)

2, 4 – бронза; все інше – скло та буриштин.

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

ABKÜRZUNGSVERZEICHNIS

АВУ	– Археологічні відкриття в Україні, Київ
АДУ	– Археологічні дослідження в Україні, Київ
АДУ	– Археологія і давня історія України, Київ
АИЮВЕ	– Археологические исследования на юге Восточной Европы, Москва
АЛЛУ	– Археологічний літопис Лівобережної України, Полтава
АО	– Археологические открытия, Москва
АП УРСР	– Археологічні пам'ятки УРСР, Київ
АС	– Археологический съезд
АСГЭ	– Археологический сборник Государственного Эрмитажа, Ленинград, Санкт-Петербург
ВДИ	– Вестник древней истории, Москва
ГИМ	– Государственный исторический музей, Москва
ГМЗКП	– Государственный музей-заповедник «Куликово поле», Моховое, Тульская обл.
ЗРАО	– Записки русского археологического общества, Санкт-Петербург
ИАК	– Известия Императорской археологической комиссии, Санкт-Петербург
КСИА	– Краткие сообщения Института археологии АН СССР/РАН, Москва
КСИИМК	– Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР, Москва
МАИЭТ	– Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии, Симферополь
МГУ	– Московский государственный университет, Москва
МДАПВ	– Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, Львів
Тр. V МКАС	– Труды V Международного конгресса археологов-славистов, Киев
МИА	– Материалы и исследования по археологии СССР, Москва
МЧК	– Могильники черняховской культуры, Москва
РА	– Российская археология, Москва
РАЕ	– Российский археологический ежегодник, Санкт-Петербург
НА ИА НАНУ	– Научный архив Института археологии Национальной академии наук Украины, Киев
НА ІА НАНУ	– Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України, Київ
НЗзУІ	– Наукові записки з української історії, Переяслав-Хмельницький
НЭ	– Нумизматика и эпиграфика, Москва
ПИФК	– Проблемы истории, филологии, культуры, Магнитогорск
РСМ	– Раннеславянский мир, Москва
СА	– Советская археология, Москва

САИ	– Свод археологических источников, Москва
ТИЭ	– Труды института этнографии АН СССР, Москва
УНЩ	– Український нумізматичний щорічник, Переяслав-Хмельницький
ХГВ	– Харьковские губернские ведомости, Харьков
BAR	– British Archaeological Reports, Oxford
BCH	– Bulletin de Correspondance Hellenique, Athènes
BSA	– The British School at Athens, Athens
JAS	– Journal of Archaeological Science, Amsterdam
JGS	– Journal of Glass Studies, Corning, New York
JRA	– Journal of Roman Archeology, Michigan
LRSW	– Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean Archeology and Archaeometry, Oxford
NN/ZN	– Notae Numismaticae/Zapiski Numizmatyczne, Kraków
SA	– Slovenska archeologia, Bratislava

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Бондарь Ксения Михайловна – Киев (Украина), кандидат геологических наук, старший научный сотрудник Учебно-научного института «Институт геологии» Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, *ks_bondar@ukr.net*

Бугай Александр Николаевич – Сумы (Украина), кандидат физико-математических наук, старший научный сотрудник, заместитель заведующего Отделом ядерно-физических исследований Института прикладной физики НАН Украины, *alex.buhay@gmail.com*

Воронцов Алексей Михайлович – Тула (Россия), кандидат исторических наук, ученый секретарь Государственного музея-заповедника «Куликово поле», *amvorontsov@gmail.com*

Гавритухин Игорь Олегович – Москва (Россия), старший научный сотрудник Отдела археологии эпохи Великого переселения народов и раннего Средневековья, Институт археологии РАН, *igavritukhin@gmail.com*

Гейко Анатолий Владимирович – Опошня (Украина), кандидат исторических наук, заведующий Отделом палеогончарства Института керамологии – отделения Института народоведения НАН Украины, старший научный сотрудник Национального музея-заповедника украинского гончарства в Опошне, *filoarh@ukr.net*

Гелла Елена Ивановна – Харьков (Украина), кандидат архитектуры, доцент, доцент кафедры основ архитектуры, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, *alena.gella@gmail.com*

Гогунская Виктория Константиновна – Харьков (Украина), магистр, сотрудник Учебно-исследовательской лаборатории Германо-Славянской археологической экспедиции, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, *gogunskaya@karazin.ua*

Горбатенко Валентина Павловна – Харьков (Украина), кандидат ветеринарных наук, доцент, доцент кафедры нормальной и патологической морфологии, Харьковская государственная зооветеринарная академия, *valpalgor@gmail.com*

Диденко Сергей Васильевич – Киев (Украина), кандидат исторических наук, заведующий сектором «Археология эпохи раннего железа» Национального музея истории Украины, *svdidenko.arh@gmail.com*

Дзыговский Александр Николаевич – Одесса (Украина), доктор исторических наук, профессор кафедры археологии и этнологии Украины, Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, *dzygovskiy@gmail.com*

Жигалова Елена Евгеньевна – Харьков (Украина), кандидат ветеринарных наук, доцент, доцент кафедры нормальной и патологической морфологии, Харьковская государственная зооветеринарная академия, *elena.zhigalova32@gmail.com*

Киселев Дмитрий Игоревич – Москва (Россия), независимый исследователь, *dkiselev2010@gmail.com*

Кодацкий Сергей Викторович – Валки (Украина), независимый исследователь, *sergej.kodatskij@gmail.com*

Козак Александра Деонизиевна – Киев (Украина), кандидат исторических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник Отдела биоархеологии, Институт археологии НАН Украины, *akozak26@ukr.net*

Куш Николай Николаевич – Харьков (Украина), доктор ветеринарных наук, профессор, заведующий кафедрой нормальной и патологической морфологии, Харьковская государственная зооветеринарная академия, *dr.kushch@meta.ua*

Любичев Михаил Васильевич – Харьков (Украина), доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры истории Восточной Европы, заведующий Учебно-исследовательской лабораторией Германо-Славянской археологической экспедиции, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, *gsae@karazin.ua*

Магомедов Борис Викторович – Киев (Украина), доктор исторических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник Института археологии НАН Украины, *bmagomedov@gmail.com*

Мамчур Богдан Вячеславович – Феррара (Италия), магистр, Университет Феррары (Università degli studi di Ferrara), *boma.pg@gmail.com*

Мызгин Кирилл Валерьевич – Варшава (Польша), кандидат исторических наук, PhD, адъюнкт, Факультет Истории, Варшавский университет, *kvmyszgin@gmail.com*

Надвирняк Александр Васильевич – Хмельницкий (Украина), координатор проекта «Terra Amadociae», *amadoca9@gmail.com*

Обломский Андрей Михайлович – Москва (Россия), доктор исторических наук, старший научный сотрудник, заведующий Отделом археологии эпохи Великого переселения народов и раннего Средневековья Института археологии РАН, *oblomsky_a@rambler.ru*

Онищук Ярослав Иванович – Львов (Украина), доктор исторических наук, доцент, доцент кафедры археологии и специальных областей исторической науки, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, *onyshchuk@ukr.net*

Петраускас Олег Валдасович – Киев (Украина), кандидат исторических наук, заведующий Отделом археологии ранних славян Института археологии НАН Украины, *oleg_petrauskas@iananu.org.ua*

Погорелец Олег Григорьевич – Меджибож (Украина), директор Государственного историко-культурного заповедника «Меджибож», *pogoreletc@gmail.com*

Радюш Олег Александрович – Москва (Россия), научный сотрудник Отдела археологии эпохи Великого переселения народов и раннего Средневековья Института археологии РАН, *radjush@mail.ru*

Рейда Роман Николаевич – Киев (Украина), кандидат исторических наук, научный сотрудник Отдела археологии ранних славян Института археологии НАН Украины, *romanreyda@ukr.net*

Родинкова Власта Евгеньевна – Москва (Россия), кандидат исторических наук, научный сотрудник Отдела археологии эпохи Великого переселения народов и раннего Средневековья, Институт археологии РАН, *vlasta2004@mail.ru*

Рудич Татьяна Александровна – Киев (Украина), доктор исторических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник Отдела биоархеологии, Институт археологии НАН Украины, *rudich@iananu.org.ua*

Румянцева Ольга Сергеевна – Москва (Россия), кандидат исторических наук, научный сотрудник Отдела археологии эпохи Великого переселения народов и раннего Средневековья, Институт археологии РАН, *o.roumiantseva@mail.ru*

Руснак Василий Васильевич – Харьков (Украина), магистр, сотрудник Учебно-исследовательской лаборатории Германо-Славянской археологической экспедиции, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, *rusnak@karazin.ua*

Сапегин Сергей Васильевич – Полтава (Украина), старший научный сотрудник Музея-заповедника А. С. Макаренко, заслуженный учитель Украины, *folium_sv@ukr.net*

Сикоза Денис Николаевич – Херсон (Украина), заместитель начальника, Областная инспекция по охране памятников истории и культуры департамента культуры, туризма и курортов Херсонской областной государственной администрации, *arheolog111@gmail.com*

Симоненко Александр Владимирович – Киев (Украина), доктор исторических наук, ведущий научный сотрудник Отдела археологии раннего железного века, Институт археологии НАН Украины, *simonal@ukr.net*, <https://orcid.org/0000-0001-6878-556X>

Скирда Валерий Владимирович – Харьков (Украина), кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры историографии, источниковедения и археологии, Харьковский национальный университет имени В.Н.Каразина, *vskyrda@gmail.com*

Скирда Ирина Николаевна – Харьков (Украина), кандидат исторических наук, преподаватель высшей категории, преподаватель-методист Коммунального учреждения «Харьковский высший колледж искусств», *skirina1102@gmail.com*

Столяров Евгений Васильевич – Тула (Россия), кандидат исторических наук, заведующий Отделом археологических исследований Государственного музея-заповедника «Куликово поле», *stolarov_e@mail.ru*

Трифонов Александр Андреевич – Москва (Россия), менеджер по работе с ключевыми клиентами ООО «Карл Цейсс», *blast_88@mail.ru*

Филатов Дмитрий Александрович – Харьков (Украина), магистр, сотрудник Учебно-исследовательской лаборатории Германо-Славянской археологической экспедиции, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина; художник-реставратор произведений из археологической керамики II категории; Харьковский филиал Национального научно-исследовательского реставрационного центра Украины, *filatov@karazin.ua*

Фосс Ханс-Ульрих – Франкфурт-на-Майне (Германия), доктор, научный референт Римско-Германской комиссии Германского археологического института, *hans-ulrich.voss@dainst.de*

Ханин Дмитрий Александрович – Черноголовка/Москва (Россия), кандидат геолого-минералогических наук, научный сотрудник Института экспериментальной минералогии имени академика Д. С. Коржинского РАН; техник кафедры минералогии геологического факультета Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова, *d.khanin@iem.ac.ru*

Хансен Свенд – Берлин (Германия), профессор, доктор, первый директор Евразийского отдела Германского археологического института, *Svend.Hansen@dainst.de*

Цеслинский Адам – Варшава (Польша), хабилированный доктор, Факультет Археологии Варшавского университета, *adamcieslinski@uw.edu.pl*

Червяковская Мария Владимировна – Екатеринбург (Россия), младший научный сотрудник, Институт геологии и геохимии имени академика А. Н. Заварицкого Уральского отделения РАН, *zaitseva.mv1991@gmail.com*

Швырёв Александр Дмитриевич – Задонск (Россия), консультант, Задонский краеведческий музей, *muziei.zadonsk@mail.ru*

Шультце Эрдмута – Берлин (Германия), доктор, научный референт Евразийского отдела Германского археологического института, *Erdmute.Schultze@dainst.de*

Щепаченко Владислав Игоревич – Харьков (Украина), магистр, сотрудник Учебно-исследовательской лаборатории Германо-Славянской археологической экспедиции, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, *schepachenko@karazin.ua*

INFORMATIONEN ZU DEN AUTOREN

Bondar', Ksenia – Kiev (Ukraine), Kandidat der geologischen Wissenschaften, wissenschaftliche Mitarbeiterin des Lehr- und Forschungsinstituts „Institut für Geologie“ der Nationalen Taras Ševčenko-Universität Kiev, *ks_bondar@ukr.net*

Bugaj, Alexander – Sumy (Ukraine), Kandidat der physikalisch-mathematischen Wissenschaften, wissenschaftlicher Mitarbeiter, stellvertretender Leiter der Abteilung für kernphysikalische Forschungen des Instituts für angewandte Physik der NAW der Ukraine, *alex.buhay@gmail.com*

Cieśliński, Adam – Warsaw (Poland), Dr hab., assistant professor, Fakultät für Archäologie, Universität Warschau, *adamcieslinski@uw.edu.pl*

Červjakovskaja, Maria – Ekaterinburg (Russland), wissenschaftliche Mitarbeiterin, Akademik A. N. Zavarizkij-Institut für Geologie und Geochemie der Ural-Abteilung der RAW, *zaitseva.mv1991@gmail.com*

Didenko, Sergej – Kiev (Ukraine), Kandidat der historischen Wissenschaften, Leiter des Sektors „Archäologie der frühe Eisenzeit“ am Nationalmuseum für Geschichte der Ukraine, *svdidenko.arh@gmail.com*

Dzigovskij, Alexander – Odessa (Ukraine), Doktor der historischen Wissenschaften, Professor, Nationale I.I. Mečnikov-Universität Odessa, *dzygovskiy@gmail.com*

Filatov, Dmitrij – Charkiw (Ukraine), Magister, Mitarbeiter des Lehr- und Forschungslabors der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition, Nationale V. N. Karazin-Universität Charkiw, Künstler-Restaurator für Gegenstände aus archäologischen Keramik der 2. Kategorie, Zweigstelle Charkiw des Nationalen Forschungs- und Restaurierungszentrums der Ukraine, *filatov@karazin.ua*

Gavrituhin, Igor – Moskau (Russland), wissenschaftlicher Mitarbeiter der Abteilung für Archäologie der Völkerwanderungszeit und des frühen Mittelalters, Institut für Archäologie der RAW, *igavritukhin@gmail.com*

Gejko, Anatolij – Opišne (Ukraine), Kandidat der historischen Wissenschaften, Leiter der Abteilung für Paläotöpferei am Institut der Keramikologie – Abteilung des Instituts für Volkskunde der NAW der Ukraine, wissenschaftlicher Mitarbeiter des Nationalen Museums der ukrainische Töpferei in Opišne, *filoarh@ukr.net*

Gella, Elena – Charkiw (Ukraine), Kandidat der Architektur, Dozentin, Dozentin am Lehrstuhl für Grundlagen der Architektur, Nationale Universität für Bau und Architektur Charkiw, *alena.gella@gmail.com*

Gogunskaja, Viktoria – Charkiw (Ukraine), Magister, Mitarbeiterin am Lehr- und Forschungslabor der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition, Nationale V. N. Karazin-Universität Charkiw, *gogunskaya@karazin.ua*

Gorbatenko, Valentina – Charkiw (Ukraine), Kandidat der Veterinärwissenschaften, Dozentin, Dozentin am Lehrstuhl für normale und pathologische Morphologie, Staatliche Zoo- und Veterinäre-Akademie Charkiw, *valpalgor@gmail.com*

Hanin, Dmitrij – Čmogolovka/Moskau (Russland), Kandidat der geologisch-mineralogischen Wissenschaften, wissenschaftlicher Mitarbeiter des Akademik D. S. Koržinskij-Instituts für experimentelle Mineralogie; Techniker des Lehrstuhls der Mineralogie an der Fakultät für Geologie der staatlichen M. V. Lomonosov-Universität Moskau, *d.khanin@iem.ac.ru*

Hansen Svend – Berlin (Deutschland), Prof., Dr., Erster Direktor der Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Instituts, *Svend.Hansen@dainst.de*

Kiselev, Dmitrij – Moskau (Russland), unabhängiger Forscher, *dkiselev2010@gmail.com*

Kodazkij, Sergej – Valki (Ukraine), unabhängiger Forscher, *sergej.kodatskij@gmail.com*

Kozak, Alexandra – Kiev (Ukraine), Kandidat der historischen Wissenschaften, wissenschaftliche Mitarbeiterin der Abteilung für Bioarchäologie, Institut für Archäologie der NAW der Ukraine, *akozak26@ukr.net*

Kušč, Nikolaj – Charkiw (Ukraine), Doktor der Veterinärwissenschaften, Professor, Leiter des Lehrstuhls für normale und pathologische Morphologie, Staatliche Zoo- und Veterinäre-Akademie Charkiw, *dr.kushch@meta.ua*

Ljubičev, Michail – Charkiw (Ukraine), Doktor der historischen Wissenschaften, Dozent, Professor am Lehrstuhl für Geschichte Osteuropas, Leiter des Lehr- und Forschungslabors der Germanisch-Slawische Archäologischen Expedition, Nationale V. N. Karazin-Universität Charkiw, *gsae@karazin.ua*

Magomedov, Boris – Kiev (Ukraine), Doktor der historischen Wissenschaften, Leitender wissenschaftlicher Mitarbeiter des Instituts für Archäologie der NAW der Ukraine, *bmagomedov@gmail.com*

Mamčur, Bogdan – Ferrara (Italien), Magister, Università degli studi di Ferrara, *boma.pg@gmail.com*

Myzgin, Kirill – Warschau (Poland), Kandidat der historischen Wissenschaften, Dr., Adjunkt am Fakultät für Geschichte der Universität Warschau, *kvmyszgin@gmail.com*

Nadvirnjak, Alexander – Hmel'nyzkyj (Ukraine), Koordinator des Projektes «Terra Amadociae», *amadoca9@gmail.com*

Oblomskij, Andrej – Moskau (Russland), Doktor der historischen Wissenschaften, wissenschaftlicher Mitarbeiter, Leiter der Abteilung für Archäologie der Völkerwanderungszeit und des frühen Mittelalters, Institut für Archäologie der RAW, *oblomsky_a@rambler.ru*

Oniščuk, Jaroslav – L'viv (Ukraine), Doktor der historischen Wissenschaften, Dozent, Dozent des Lehrstuhls für Archäologie und spezielle Bereiche der historischen Wissenschaft, Nationale Ivan Franko-Universität L'viv, *onyshchuk@ukr.net*

Petrauskas, Oleg – Kiev (Ukraine), Kandidat der historischen Wissenschaften, Leiter der Abteilung für Archäologie der frühen Slawen, Institut für Archäologie der NAW der Ukraine, *oleg_petrauskas@iananu.org.ua*

Pogorelec, Oleg – Medžibož (Ukraine), Direktor des Staatlichen Museums für Geschichte und Kultur/des Schutzgebietes „Medžibož“, *pogorelec@gmail.com*

Radjuš, Oleg – Moskau (Russland), wissenschaftlicher Mitarbeiter der Abteilung für Archäologie der Völkerwanderungszeit und des frühen Mittelalters, Institut für Archäologie der RAW, *radjush@mail.ru*

Rejda, Roman – Kiev (Ukraine), Kandidat der historischen Wissenschaften, wissenschaftlicher Mitarbeiter der Abteilung der Archäologie für frühe Slawen des Instituts für Archäologie der NAW der Ukraine, *romanreyda@ukr.net*

Rodinkova, Vlasta – Moskau (Russland), Kandidat der historischen Wissenschaften, wissenschaftliche Mitarbeiterin der Abteilung für Archäologie der Völkerwanderungszeit und des frühen Mittelalters, Institut für Archäologie der RAW, *vlasta2004@mail.ru*

Rudič, Tatjana – Kiev (Ukraine), Doktor der historischen Wissenschaften, leitende wissenschaftliche Mitarbeiterin der Abteilung für Bioarchäologie, Institut für Archäologie der NAW der Ukraine, *rudich@iananu.org.ua*

Rumjanceva, Olga – Moskau (Russland), Kandidat der historischen Wissenschaften, wissenschaftliche Mitarbeiterin der Abteilung für Archäologie der Völkerwanderungszeit und des frühen Mittelalters, Institut für Archäologie der RAW, *o.roumiantseva@mail.ru*

Rusnak, Vasilij – Charkiw (Ukraine), Magister, Mitarbeiter des Lehr- und Forschungslabors der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition, Nationale V. N. Karazin-Universität Charkiw, *rusnak@karazin.ua*

Sapegin, Sergej – Poltava (Ukraine), wissenschaftlicher Mitarbeiter des Museums und der Gedenkstätte A. S. Makarenko, verdienter Lehrer der Ukraine, *folium_sv@ukr.net*

Sikoza, Denis – Cherson (Ukraine), stellvertretender Leiter der Gebietsinspektion für Denkmalpflege der Abteilung für Kultur, Tourismus und Kurorte der Staatlichen Administration des Gebietes Cherson, *arheolog111@gmail.com*

Simonenko, Alexander – Kiev (Ukraine), Doktor der historischen Wissenschaft, leitender wissenschaftlicher Mitarbeiter der Abteilung für Archäologie der frühen Eisenzeit, Institut für Archäologie der NAW der Ukraine, *simonal@ukr.net*

Schultze, Erdmute – Berlin (Deutschland), Dr., wissenschaftliche Referentin der Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Instituts, *Erdmute.Schultze@dainst.de*

Skirda, Valerij – Charkiw (Ukraine), Kandidat der historischen Wissenschaften, Dozent, Dozent am Lehrstuhl für Historiographie, Quellenkunde und Archäologie, Nationale V. N. Karazin-Universität Charkiw, *vskyrda@gmail.com*

Skirda, Irina – Charkiw (Ukraine), Kandidat der historischen Wissenschaften, Lehrer der höchsten Kategorie, Lehrkraft-Methodistin der kommunalen Institution „Höhere Fachschule des Künste Charkiw“, *skirina1102@gmail.com*

Stoljarov, Evgenij – Tula (Russland), Kandidat der historischen Wissenschaften, Leiter der Abteilung für archäologische Forschungen des Staatlichen Museums/der Gedenkstätte „Kulikovo Pole“, *stolarov_e@mail.ru*

Švyrev, Alexander – Zadonsk (Russland), Konsultant, Regionalmuseum Zadonsk, *muziei.zadonsk@mail.ru*

Sčepačenko, Vladislav – Charkiw (Ukraine), Magister, Mitarbeiter des Lehr- und Forschungslabors der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition, Nationale V. N. Karazin-Universität Charkiw, *schepachenko@karazin.ua*

Trifonov, Alexander – Moskau (Russland), Key Account Manager, Carl Zeiss LLC, *blast_88@mail.ru*

Voroncov, Aleksej – Tula (Russland), Kandidat der historischen Wissenschaften, wissenschaftlicher Sekretär des Staatlichen Museums/der Gedenkstätte „Kulikovo Pole“, *amvorontsov@gmail.com*

Voß Hans-Ulrich – Frankfurt-am-Main (Deutschland), Dr., wissenschaftlicher Referent der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, *hans-ulrich.voss@dainst.de*

Žigalova, Elena – Charkiw (Ukraine), Kandidat der Veterinärwissenschaften, Dozentin, Dozentin am Lehrstuhl für normale und pathologische Morphologie, Staatliche Zoo- und Veterinär-Akademie Charkiw, *elena.zhigalova32@gmail.com*

Наукове видання

Між Сходом та Заходом

Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ермута Шультце
та 20-річчя Германо-Слов'янської археологічної експедиції

(серія «Остроготика», том 3)

Укр., рос., англ. та нім. мовами

Під редакцією

М. Любичева, К. Мизгіна

Переклад німецькою

канд. філол. наук, доц. О. М. Белозьорова

Проект обкладинки

К. Г. Варачова

Комп'ютерна верстка – І. Тарасенко

Підписано до друку 12.2020. Формат 60×84/8.

Умов. др. арк. 72,08. Обл. вид арк. 75,6

Зам. №. Тираж 200 прим.